

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

OLUZ HÖYÜK KUBABA SUNAĞI IŞIĞINDA ORTA ANADOLU
KUBABA KÜLTÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans

İmran FİDAN

Çorum - 2024

**OLUZ HÖYÜK KUBABA SUNAĞI IŞIĞINDA ORTA ANADOLU KUBABA
KÜLTÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ**

İmran FİDAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Aygül SÜEL

Çorum 2024

İmran FİDAN tarafından hazırlanan “Oluz Höyük Kubaba Sunağı Işığında Orta Anadolu Kubaba Kültürünün Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması 11/10/2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ

.....

Başkan

Prof. Dr. Aygöl SÜEL

.....

Danışman

Doç. Dr. Abdullah HACAR

.....

Üye

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 23/10/2024 tarih ve 2024/1997 sayılı kararı ile İmran FİDAN'ın Arkeoloji Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Osman ÇUBUK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

İmran FİDAN

OLUZ HÖYÜK KUBABA SUNAĞI IŞIĞINDA ORTA ANADOLU KUBABA KÜLTÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

İmran FİDAN

ORCID: 0000-0002-7257-7701

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Kasım 2024

ÖZET

Ana Tanrıça Kültü çok eski dönemlerden beridir çeşitli coğrafyalarda ve kültürlerde karşılaşılan bir inançtır. "Doğa Tanrıçası" olarak tapınım gören Ana Tanrıça betimlerine metinlerde, idollerde ve duvar kabartmalarında, heykellerde vs. sıklıkla rastlanılmaktadır.

Amasya'nın 25 km güneybatısında yer alan Oluz Höyük 4B Mimari Tabakasında açığa çıkarılan Kubaba Sunağı'nın keşfi ile başlayan ve Kubaba Heykelciği'nin alt kısmının bulunmasıyla ivme kazanan arkeolojik çalışmalar, Oluz Höyük'te Kubaba (Ana Tanrıça) kültürünün varlığını kanıtlamıştır. Bu yüksek lisans tezinde de Oluz Höyük'te keşfedilen Kubaba Sunağı'ndan yola çıkarak Orta Anadolu ve yakın çevresindeki Kubaba Kültü'nün değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Oluz Höyük, Ana Tanrıça Kültü, Kubaba Sunağı, Orta Anadolu.

Bilim Kodu: 118004

**AN EVALUATION OF THE CENTRAL ANATOLIAN KUBABA CULT IN THE LIGHT OF THE
OLUZ HÖYÜK KUBABA ALTAR**

İmran FİDAN

ORCID: 0000-0002-7275-7701

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

November 2024

ABSTRACT

The Mother Goddess Cult is a belief that has been encountered in various geographies and cultures since ancient times. Depictions of the Mother Goddess, who is worshipped as the "Goddess of Nature", are frequently encountered in texts, idols and wall reliefs.

Archaeological studies, which began with the discovery of the Kubaba Altar unearthed in the 4B Architectural Layer of Oluz Höyük, located 25 km southwest of Amasya, and gained momentum with the discovery of the lower part of the Kubaba Statuette, have proven the existence of the Kubaba (Mother Goddess) cult in Oluz Höyük. In this master's thesis, it is aimed to evaluate the Kubaba Cult in Central Anatolia and its immediate surroundings, based on the Kubaba Altar discovered in Oluz Höyük.

Key Terms: Oluz Höyük, Mother Goddess Cult, Kubaba Altar, Central Anatolia.

Science Code: 118004

TEŞEKKÜR

Bu tez konusunu bana öneren ve çalışmalarım sürecince bana yol gösteren hocam ve aynı zamanda kazı başkanım olan Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ'e, samimiyeti ve anne sıcaklığıyla destekleyen tez danışmanım ve aynı zamanda Hitit Üniversitesi Arkeoloji Bölümü başkanımız Prof. Dr. Aygöl SÜEL'e, eğitim hayatım boyunca bana çok şey katan Hitit Üniversitesi Arkeoloji Bölümü hocalarıma, maddi manevi destekçim olan aileme ve özellikle de Ana Tanrıçam Elif FİDAN'a teşekkürlerimi sunarım.

İmran FİDAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
RESİMLER DİZİNİ.....	xi
HARİTALAR DİZİNİ.....	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

OLUZ HÖYÜK

1. a. Kazı Tarihçesi ve Konumu	2
1. b. Tabakalaşma	8
1. c. 4B Mimari Tabakası.....	10

2. BÖLÜM

KUBABA KÜLTÜ

2.1. Ana Tanrıça Kültü.....	34
2.2. Kubaba'nın Tarihçesi	41
2.3.Orta Anadolu Kubaba Kültü	44

3. BÖLÜM

ANADOLU KUBABA SUNAKLARI

3.1. Mimari.....	51
------------------	----

	Sayfa
SONUÇ/SONUÇ VE ÖNERİLER.....	59
KAYNAKLAR	60
EKLER	62
EK-1: FOTOĞRAFLAR.....	62

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. Oluz Höyük Tabakalaşması.....	9
Tablo 2.1. Toplumlarda Ana Tanrıça İsimleri.....	40

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Oluz Höyük Kubaba Sunağı Çizimi - 2010	13
Şekil 1.2. Ana Tanrıça Heykelciği Altı ve Çizimi.....	16
Şekil 1.3. Ana Tanrıça Heykelciği Altı ve Çizimi.....	17
Şekil 1.4. Kubaba Sunağı'nın Röleveleri.....	18
Şekil 1.5. Kubaba Sunağı'nın Röleveleri.....	19
Şekil 1.6. Kubaba Sunağı'nın Röleveleri.....	19
Şekil 1.7. Kubaba Sunağı'nın Röleveleri.....	20
Şekil 1.8. Kubaba Sunağı Restitüsyonu	20
Şekil 3.1. Sardeis'teki Artemis Bölgesindeki Lidya Sunağı.....	52
Şekil 3.2. 1. Aşama-Aslanların Geçici Konumu (Yeniden Yapılandırma)	53
Şekil 3.3. Bölüm A-A.....	53
Şekil 3.4. Plan 87.40 Külü Alınmış.....	54
Şekil 3.5. 1. ve 2. Aşama Birleşik.....	54
Şekil 3.6. Sardeis Kybele Sunağı olarak Adlandırılan Yapının Rekonstrüksiyon Çizimleri	55
Şekil 3.7. Kalehisar Sunağı Çizimi.....	58

RESİMLER DİZİNİ

Resim	Sayfa
Resim 1.1. Oluz Höyük'ün Konumu	4
Resim 1.2. Oluz Höyük	5
Resim 1.3. Oluz Höyük Genel Görünüm	5
Resim 1.4. Oluz Höyük 2023 Dönemi Ortofoto	7
Resim 1.5. Oluz Höyük Kubaba Sunağı 2010 Yılı Görünümü	12
Resim 1.6. Kubaba Sunağı	14
Resim 1.7. Kubaba Sunağı	14
Resim 1.8. Kubaba Sunağı ve Apsisli Yapı	15
Resim 1.9. Ana Tanrıça Heykelciği Altı	16
Resim 1.10. Kubaba Kutsal Alanı Ortofoto	21
Resim 1.11. İnce Taneli Tüf – Doğanstepe	22
Resim 1.12. Marn/Kalker	22
Resim 1.13. İnce Taneli Tüf Yatağı – Doğanstepe	23
Resim 1.14. İnce Taneli Tüf Yatağı – Doğanstepe	23
Resim 1.15. İnce Taneli Tüf – Doğanstepe Höyüğü ve Nekropolü	24
Resim 1.16. İnce Taneli Tüf kullanımı – Doğanstepe köyü günümüz yapıları - 2024	24
Resim 1.17. İnce Taneli Tüf kullanımı – Doğanstepe köyü günümüz yapıları - 2024	25
Resim 1.18. Kubaba Sunağı	26
Resim 1.19. Kutsal Yırtıcı Kuşu	27
Resim 1.20. Phalanks - 2011	27
Resim 1.21. Phalanks - 2011	28
Resim 1.22. Phalanks - 2011	28
Resim 1.23. Phalanks - 2011	29
Resim 1.24. Phalanks - 2011	29
Resim 1.25. Phalanks - 2011	30

Resim 1.26. Phalanks - 2011	30
Resim 1.27. Phalanks - 2011	31
Resim 1.28. Phalanks - 2011	31
Resim 1.29. Astragalos.....	32
Resim 1.30. Kubaba Sunağı Çevresinden Ele Geçen Phalankslar – 2023	32
Resim 1.31. Kubaba Sunağı Çevresinden Ele Geçen Astragaloslar ve Knucklebonelar – 2023	33
Resim 2.1. Çatalhöyük Ana Tanrıça Heykelciği.....	36
Resim 2.2. Çatalhöyük Ana Tanrıça İdolü	37
Resim 2.3. Kargamış'tan Hitit Tanrıçası Kubaba Kabartması MÖ 9. yy.....	43
Resim 2.4. Boğazköy Yazılıkaya A Odası – Fırtına Tanrısı Teşup ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hapat - MÖ 13. yy.....	46
Resim 2.5. Boğazköy Yazılıkaya A Odası – Fırtına Tanrısı Teşup ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hapat - MÖ 13. yy.....	47
Resim 2.6. Boğazköy'den Phrygia Ana Tanrıçası MÖ 6. yy. başı.....	48
Resim 2.7. Gordion'dan Phrygia Ana Tanrıçası.....	49
Resim 2.8. Ankara Etlik yakınlarındaki Ana Tanrıça Heykeli	50
Resim 3.1. Bahadırılı Yazıtı.....	51
Resim 3.2. Kastabala Kubaba Sunağı.....	56
Resim 3.3. Kalehisar Sunağı.....	57

HARİTALAR DİZİNİ

Haritalar	Sayfa
Harita 1.1. Oluz Höyük ve Orta Anadolu Demir Çağı Yerleşmeleri	3
Harita 1.2. Oluz Höyük'ün Amasya İl Sınırları İçerisindeki Konumu	3
Harita 1.3. Oluz Höyük'ün Konumu	4
Harita 1.4.: Oluz Höyük Topografik Planı	6
Harita 2.1.: Anadolu Coğrafyası Genel Görünümü.....	44

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

~	Yaklaşık
%	Yüzde

Kısaltmalar

m	Metre
Bk.	Bakınız
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
MÖ	Milattan önce
GB	Güneybatı
Km	Kilometre
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Bu tezde, 2017 yılından itibaren tez yazarının da bizzat kazı çalışmalarında yer aldığı Oluz Höyük sistematik arkeolojik kazılarında 4B Mimari Tabakası'nda (MÖ 600-550) gün yüzüne çıkarılmış olan Kubaba Sunağı, mimarisi, inşa teknikleri ve plan şeması gelişim evreleriyle birlikte incelenmektedir.

Tezin amacı, Amasya'nın 25 km güneybatısındaki verimli Geldingen Ovası'nın batı kenarında konumlanmış olan Oluz Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılmış Kubaba Sunağı'nın Anadolu Demir Çağı ve Phryg kültürü içindeki yerini saptamaktır. Karkamış'ta Kupapa, Phryg Krallığı Dönemi'nde Matar ya da Matar Kubileya olarak tanınmış Ana Tanrıça'nın Kızılırmak Kavsı ve yakın çevresindeki adı Kubaba'dır. Kubaba'nın bölgede Phryg kültürü ile olan bağlantıları din arkeolojisi ve din tarihi temelinde incelenmektedir.

Oluz Höyük Kubaba Sunağı, taş döşemeli giriş bölümü ve masif taş yapısıyla Anadolu Demir Çağı dinsel mimarisi için benzersizdir. Oluz Höyük sistematik kazılarında saptanan Kubaba Sunağı'na ait mimari kalıntılar kazı sezonlarında arazi faaliyetleri esnasında gözlem, raporlama, çizim ve fotoğraflama çalışmaları ile belgelenmiştir. Ele geçen buluntular, etütlük ve envanterlik eser olarak ayrılarak File Maker programı ile kataloglamıştır. Arkeolojik kalıntılarla birlikte antik kaynaklardan, tarihsel ve dini metinlerden de faydalanılmıştır.

Ana Tanrıça kültü Anadolu'da Neolitik Dönem'den (MÖ 7000) itibaren tapınım gören bir inanç sistemidir. Gerçekte Karkamış kökenli olan Kubaba kültürünün, Phryg kralı Midas Dönemi'nden (MÖ 740-700) itibaren Orta Anadolu ve yakın çevresinde uygulanmış olduğu bilinmektedir. Oluz Höyük Kubaba Sunağı bu tezde sınırları çizilen kavramsal çerçeve içerisinde incelenecektir.

1. BÖLÜM

OLUZ HÖYÜK

1.1. Kazı Tarihçesi ve Konumu

Kuzey-Orta Anadolu'da, Amasya ilinin 25 km batısında yer alan Oluz Höyük'teki¹ kazı çalışmaları² 18. yılını tamamlarken, 10 yerleşimin üst üste kurulmasıyla oluşmuş bu önemli merkezin her dönemde dinsel bir yapılanma içinde olduğu ortaya çıkmaya başlamıştır. Kuzey-Orta Anadolu'nun en büyük höyüklerinden olan Oluz Höyük, 300x280 m boyutunda olup, ova seviyesinden ~ 15 m yüksekliktedir.³ ~ 45 dönümlük bir alanı kaplamakta olan Oluz Höyük,⁴ Gökhöyük Tarım İşletme Müdürlüğü arazisi içinde yer almaktadır (Bk. Harita 1.1.).

H. H. von Osten, Alishar Höyük'teki kazı çalışmalarına başlamadan önce Kızılırmak kavsi ve batısında gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında, Amasya il sınırları içinde çalışmalar yaptığı sırada Olas ovasının kenarında büyük bir höyüğü ziyaret ettiğini belirtmektedir. Büyük bir olasılıkla bu höyük Oluz Höyük'tür. Ve ayrıca H. H. von Osten, ovada 33 senedir yörede hayat süren Alman bir ailenin çiftliğinden bahsetmiş ve onlara yüzey araştırması çalışmaları esnasında yardımcı olduklarını belirtmiştir.⁵

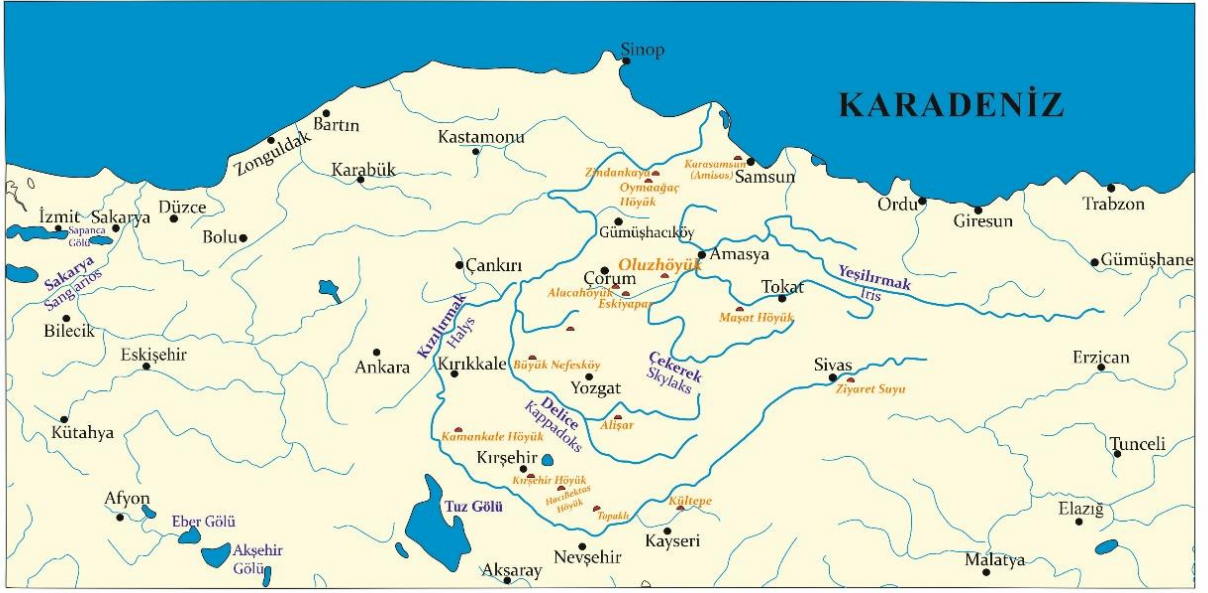
¹ Şevket Dönmez, "Oluz Höyük: Kuzey-Orta Anadolu'nun Kralî Pers Merkezi", *Güneş Karadeniz'den Doğar. Sümer Atasoy Armağanı/Lux ex Ponto Euxino. Studies Presented in Honour of Sumer Atasoy* (Ankara, 2013), 103-140.

² Şevket Dönmez, *Context and Connection. Studies on the Archaeology of the Ancient Near in Honour of Antonio Sagona*, ed. A. Batmaz/G. Bedianashvili/A. Michalewicz/A. Robinson (Leuven, 2018), 205-230.

³ Şevket Dönmez - Aslıhan Yurtsever Beyazıt, "Oluz Höyük Kazısı Altıncı Dönem (2012) Çalışmaları", *Colloquium Anatolicum* 12 (2013), 182.

⁴ Mona Saba, *Zerdüşt Dini'nin Anadolu Yayılımı: Oluz Höyük Geç Demir Çağı Bulguları Işığında* (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021).

⁵ Şevket Dönmez - E.Emine Naza Dönmez, "Amasya - Oluz Höyük Kazısı 2007 Dönemi Çalışmaları: İlk Sonuçlar", (2007), 397-398.

Harita 1.1. Oluz Höyük ve Orta Anadolu Demir Çağı Yerleşmeleri (Şevket Dönmez)

Harita 1.2. Oluz Höyük'ün Amasya İl Sınırları İçerisindeki Konumu (Şevket Dönmez)

Harita 1.3. Oluz Höyük'ün Konumu (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

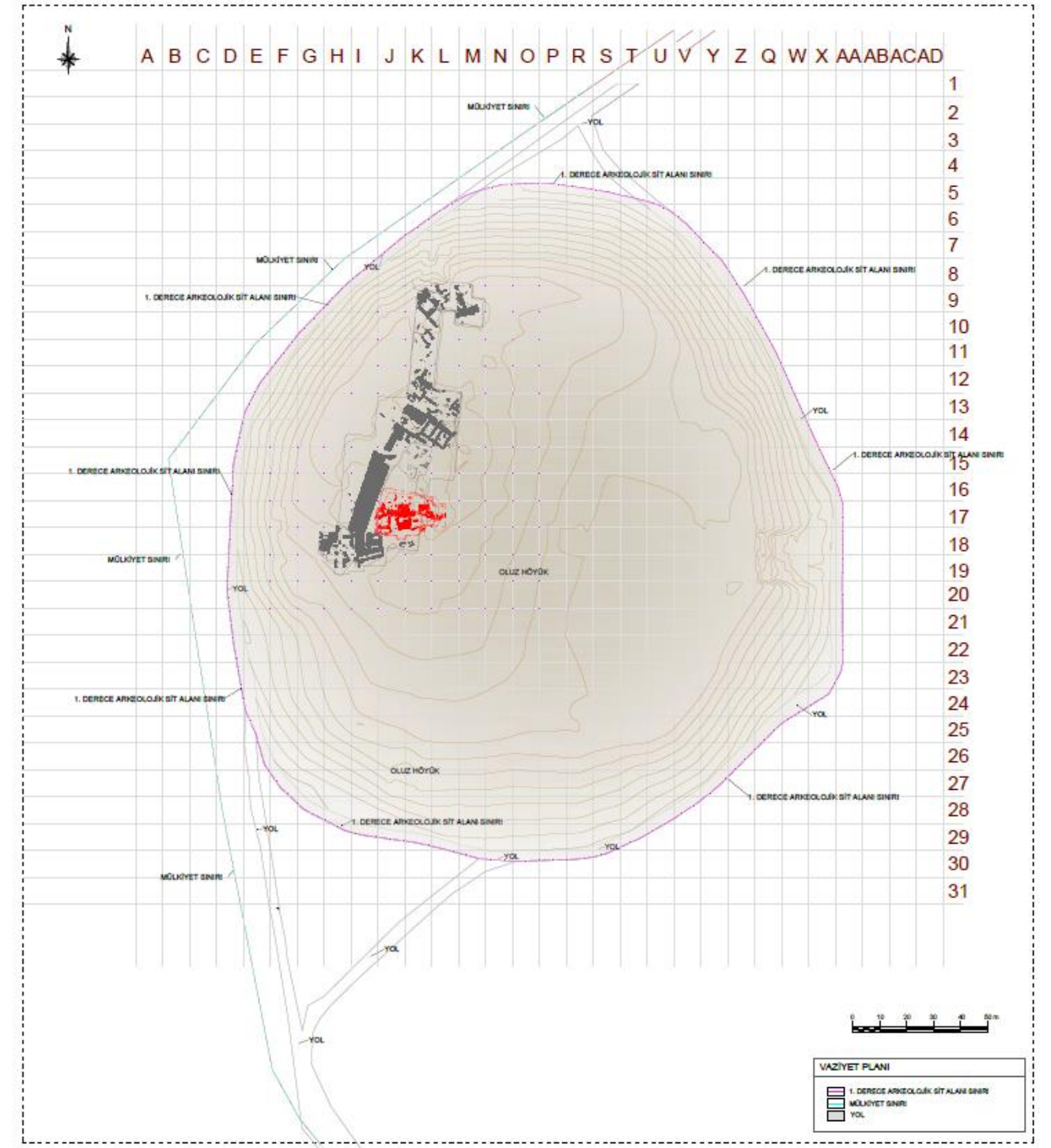
Resim 1.1. Oluz Höyük'ün Konumu (Gözde Dinarlı)

Resim 1.2. Oluz Höyük (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.3. Oluz Höyük Genel Görünüm (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Harita 1.4. Oluz Höyük Topografik Planı (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.4. Oluz Höyük 2023 Dönemi Ortofoto (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

1.2. Tabakalaşma

18 yıllık kazı çalışmaları sonucunda Oluz Höyük'ün 0 Tabakası Orta Çağ'a (MS 9 - 11. yüzyıllar), 1. Mimari Tabaka'sı Hellenistik Dönem'e (MÖ 200 - MÖ 47), 2A Mimari Tabaka'sı Geç Demir Çağı'nın Geç Evresi'ne (MÖ 300 - 200), 2B Mimari Tabaka'sı Geç Demir Çağı'nın Geç Evresi'ne (MÖ 450 - 300), 3. Mimari Tabakası Geç Demir Çağı'nın Geç Evresi'ne (MÖ 500 - 450), 4A Mimari Tabakası Geç Demir Çağı'nın Erken Evresi'ne (MÖ 550 - 500), 4B Mimari Tabakası yine Geç Demir Çağı'nın Erken Evresi'ne (MÖ 600 - 550) tarihlenebilir. 5A Mimari Tabakası'nın MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına (Orta Demir Çağı), 5B Mimari Tabakası'nın MÖ 7. yüzyılın ilk yarısına (Orta Demir Çağı), 6A Mimari Tabakası'nın MÖ 8 yüzyıla (Orta Demir Çağı), 6B Mimari Tabakası'nın MÖ 9. yüzyıla (Orta Demir Çağı), ilk olarak 2014 çalışmalarında saptanan 7A Mimari Tabakası'nın MÖ 10-11. yüzyıllara (Erken Demir Çağı/Karanlık Çağ) ve 7B Mimari Tabakası'nın ise MÖ 12. yüzyıla (Karanlık Çağ) tarihlenebileceği düşünüldü. 8. Mimari Tabaka (MÖ 13. yüzyıl) ile 9. Mimari Tabaka (MÖ 15-14. yüzyıllar) Geç Tunç Çağı'na yani Hitit Büyük Krallık Dönemi'ne aittir. 10. Mimari Tabaka'nın ise özellikle taş kalıp, çakmak taşı aletler ve çanak-çömlek parçalarının değerlendirilmesi sonucunda kabaca Erken Tunç Çağı II-III'e (MÖ 3. binyılın ortaları) tarihlenebileceği söylenebilir (Bk. Tablo 1.1.).⁶

---

⁶ Mona Saba, *Zerdüşt Dini'nin Anadolu Yayılımı: Oluz Höyük Geç Demir Çağı Bulguları Işığında* (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021).

DÖNEM	MİMARİ TABAKA	TARİHLER	AÇMA	BULGULAR
Ortaçağ	0	10-14 yy	A	Sırlı ç-ç parçaları
Hellenistik Çağ	1	MÖ 200-MÖ 47	A,B ve C	VI.Mithridates dönemi sikkeleri, Roma Cumhuriyet Dönemi gümüş sikkeleri, demir miğfer
Geç Demir Çağı Geç Evre (Akhaimenid)	2A	MÖ 300-200	A,B ve C	Amphoralar, Akhaimenid kaseler, tunç kutu kapağı, kemik saç aksesuarı
Geç Demir Çağı Geç Evre (Akhaimenid)	2B	MÖ 425-300	A, B ve C	Akhaimenid kaseler, Fenike tipi cam boncuk, devebaşı betimli kült kabı, Büyük İskender Dönemi altın stater, III. Philip Dönemi gümüş sikke, ıstırdye kabuğu şeklinde tunç kozmetik kutusu kapağı, rozet ve güneş motifli kemik bir disk
Geç Demir Çağı Geç Evre (Phryg ve Akhaimenid)	3	MÖ 500-425	A, B, C ve D	Keklik figürlü krater parçası, boya bezekli ç-ç
Geç Demir Çağı Erken Evre (Geç Phryg Dönemi)	4A	MÖ 550-500	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Geç Demir Çağı Erken Evre (Geç Phryg Dönemi)	4B	MÖ 600-550	A	Phryg mührü, Kubaba heykelciği, boya bezekli ç-ç
Orta Demir Çağı (Klasik Phryg Dönemi)	5A	MÖ 7.yüzyılın ilk yarısı	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Orta Demir Çağı (Klasik Phryg Dönemi)	5B	MÖ 7.yüzyılın ikinci yarısı	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Orta Demir Çağı (Erken ve Klasik Phryg Dönemi)	6A	MÖ 8.yüzyıl	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Orta Demir Çağı (Erken ve Klasik Phryg Dönemi)	6B	MÖ 9.yüzyıl	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Erken Demir Çağı (Karanlık Çağ)	7A	MÖ 11-10. yüzyıllar	A ve B	Boya bezekli ç-ç
Karanlık Çağ	7B	MÖ 12.yüzyıl	A ve B	Hitit ç-ç boya bezekli ç-ç
Geç Tunç Çağı (Büyük Krallık Dönemi)	8	MÖ 13.yüzyıl	B	ç-ç parçaları
Geç Tunç Çağı (Büyük Krallık Dönemi)	9	MÖ 15-14.yüzyıllar	B	Hitit mührü, orak,okucu
Erken Tunç Çağı	10	MÖ 3.binyılın ortaları	B	Taş maden döküm kalıbı, ç-ç parçaları

Tablo 1.1 Oluz Höyük Tabakalaşması (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

1.3. 4B Mimari Tabakası (MÖ 600 – 550)

4B Mimari Tabakası, Geç Demir Çağı'nın erken evrelerine tarihlenmektedir.⁷ A Açması'nın merkezi bölgesindeki çalışmalarda en erken bulgulara ulaşılabilen bu tabakada MÖ 7. yy.'ın sonu-6. yy.'a tarihlenen ve Geç Phryg / Med kültürleriyle karakterize olan bulgular açığa çıkmaya başlamıştır. Söz konusu tabakada, 2010 yılında kare formda kütleli bir yapıyla (b.603)⁸ karşılaşılmıştır. İlk başlarda işlevi anlaşılamayan bu yapının kazı çalışmaları devam ettikçe elde edilen verilere göre 4,50 m x 3,75 m boyutlarında, içerisi taş dolu masif bir kutsal yapı olduğu anlaşılmıştır. Ana yapıya doğu ve batı yönünde kol gibi uzanan birtakım duvar eklemeleri yapılmıştır. Bu duvarlar ~2 m uzunluğunda 0.50 m kalınlığındadır. Kubaba Sunağı'nın ön kısmına itina ile taş döşeme yapılmıştır. Taş döşemenin hemen batısında 2022 kazı sezonu çalışmalarında Kubaba Sunağı'nın GB'sında Apsisli Yapı (b.3654)⁹ olarak adlandırdığımız bir yapı ile karşılaşılmıştır. Bu yapı türü Anadolu Demir Çağı arkeolojisinde daha önce karşılaşılmamış bir yapı türüdür. Bu yapının mevcut uzunluğu 4.10 m, genişliği 2.30 m ve duvar kalınlığı 0.30 m'dir.

Kubaba Sunağı'nın iç kısmının yüzünü aradığımız için bu yapının içerisindeki taşları önce aldık ancak yüz bulamayıp bu yapının masif bir yapı olduğu kanaatine varınca taşları aynı yerlerine tekrar koyduk. Bu kare formulu yapının doğuya ve batıya giden iki tane de uzantısı bulunmaktadır. Bu yapı buluntuları ile birlikte değerlendirildiğinde Ana Tanrıça'yla (Kubaba) bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Yapının en önemli buluntusu hemen GB köşesinden ele geçen taştan yapılmış Kubaba Heykelciğinin alt kısmıdır. Sonralarında çıkan buluntular da bu hipotezi destekler niteliktedir. Bu yapı kazı başkanımız Prof. Dr. Şevket Dönmez tarafından önceleri Kubaba Tapınağı olarak yayımlanmış lakin çalışmalar devam ettikçe tapınaktan ziyade bir sunak olabileceği düşünülmüştür. Çünkü tapınağa kıyasla küçük ve masif bir yapı olduğu çözümlenmiştir. Fakat sonraki kazı sezonlarında bu yapının etrafında genişledikçe, etrafında benzer formda yapılar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Yapı tapınaktan sunağa, sunaktan kutsal alana doğru evrilmeye başlamıştır. Yukarıda bahsedilen tapınağın doğu uzantısıyla da bu benzer yapılardan birine organik olarak bağlanmaktadır. Böylelikle de daha önce karşılaşılmamış formda bir kutsal alan ile karşılaşılmıştır. Mimariye bakarak çok şey hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Özellikle de o mimari ve çevresinde ele geçen buluntuları bütün halde incelediğimizde. Bizler son 2-3 yıldır bu mimari ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz kazı çalışmalarına yoğunluk göstermekteyiz.

Kubaba Sunağı'nın rölevelerinde (Bk. Şekil 1.4.-1.5.-1.6.-1.7.) net olarak görülebilen sunağın batı uzantısında da yeni bir yapı daha belirmeye başlamıştır. Bu yapı diğer iki yapıya kıyasla daha dağınık bir formdadır. Bu yapıyı tamamen açığa çıkarmak için bize engel temsil eden sonraki dönemlere ait olan Pers Yolu bulunmaktadır. Bu yeni yapının bir kısmı Pers Yolu'nun

⁷ Şevket Dönmez-Aslıhan Yurtsever Beyazıt, "Oluz Höyük Kazı ve Araştırmalarına Dair Değerlendirmeler", *Colloquium Anatolicum* 15 (2016), 280.

⁸ Oluz Höyük kazı raporlarından alınan notlar.

⁹ Oluz Höyük kazı raporlarından alınan notlar.

altında kalmaktadır (Bk. Resim 1.18.). Pers Yolu'nun imkân tanıdığı yere kadar bu alanda batıda yer alan mimari yapıyı açığa çıkarma çalışmalarına devam edilecektir.

Bu açığa çıkan üç mimari yapıya yapılış yönünden baktığımızda, hemen hemen üçü de kareye yakın bir plana sahiptir. İnşa tekniği, taş cinsleri, basit çamur ve taştan oluşan yapı malzemeleri birbirinin aynısıdır.¹⁰

Yapılar, Oluz Höyük kazısı Jeoarkeoloji danışmanı Prof. Dr. Ali Gürel'in 2023 ve 2024 dönemlerinde bu kutsal yapıda gerçekleştirdiği çalışmalarında ulaştığı sonuçlara göre, Kubaba Sunağı %90 oranında "İnce Taneli Tüf" cinsinden bir taş ile inşa edilmiştir (Bk. Resim 1.11.). Bu taş türü; yapısı, gözenekleri, yeşilimsi tonuyla ve konkoidal kırılması ile marn taşıyla çok fazla benzerlik göstermektedir. İki benzer taş türünün en ayırt edici özelliği ise tuz ruhuna verdiği tepkimedir. Marn taşı üzerine tuz ruhu döküldüğünde köpürerek tepkimeye girerken; ince taneli tüf, tuz ruhuna hiçbir tepkime göstermemektedir.¹¹ İnce Taneli Tüf, volkanik bir patlama sonucunda açığa çıkan volkanik küllerden meydana gelen bir kaya türü olarak bilinmektedir. %50'den fazla tüf içeren kayalar tüflü olarak kabul görmektedir.¹² Marn ise tortul bir kayadır ve içerisinde bulunan kireçtaşı oranı %20-%60 oranında değişim göstermektedir. Eğer kalsiyum karbonat, kil oranına göre daha fazla ise o zaman kalker olmaktadır.¹³ Yöre halkı, Kubaba Sunağı yapısında kullanılan taşların kaynağının Oluz Höyük'ün hemen kuzeyinde konumlanan Doğantepe (Eski ismi Zara) olduğunu ve bu taşların da oradan Oluz Höyük'e geldiğini iddia etmektedir. Bu iddialardan yola çıkarak Prof. Dr. Ali Gürel ve Oluz Höyük ekibi olarak gerçekleştirdiğimiz Doğantepe (Zara) yolculuğumuz sonucunda; ince taneli tüf taşı yataklarıyla (Bk. Resim 1.13.-1.14.) karşılaşmış bulunmaktayız. Bu yataklardan bir tanesini incelediğimizde Gürel'e göre tavandan tabana ~10 m yüksekliğinde tüf birikimidir. Mikro fay olduğundan dolayı kırıklı çatlaklı tüfler ve içerisinde su dolaştığı için konkoidal kırılma göstermektedir. Volkanik patlama sonucu yerleşmiş ince taneli tüfler bunlar. Bu tüfler işlenmesi kolay olması, ısı yalıtımının çok yüksek olması, hafif olması, çimento sanayinde kullanılan hammadde olması nedeniyle mimari yapılarda tercih edilmektedir. Bu nedenlerden dolayı Oluz Höyük'ün yaklaşık 7-8 km kuzeyinde bulunan tüf yataklarının Oluz Höyük 4B Mimari Tabakası'nda açığa çıkarılan kutsal yapının inşasında kullanılmış olduğu düşünülebilir.

Doğantepe Höyüğü ve Nekropolünde 2007 yılında Amasya müzesi tarafından gerçekleştirilen sit irdeleme çalışmaları kazısı esnasında açılan açmaya baktığımızda da ince taneli tüf taşı (Bk.

¹⁰ Oluz Höyük kazı raporlarından alınan notlar.

¹¹ Prof. Dr. Ali Gürel ile yapılan kişisel görüşmeden alınan notlar.

¹² "Tüf", *Wikipedia* (2024).

¹³ M. Yıldız Hoşgören, "Marn" (2024).

Resim 1.15.) karşımıza çıkmaktadır. İşin şaşırtıcı tarafı ise bu taşların Doğantepe köyünde yer alan günümüz evlerinde hala yapı malzemesi olarak tercih ediliyor olmasıdır (Bk. Resim 1.16.-1.17.). Bu da demek oluyor ki yöre halkı tarafından ve çevresindeki yerleşmeler tarafından, geçmiş dönemde de günümüzde de bu taş işlevselliği açısından oldukça rağbet görmüştür.

Resim 1.5. Oluz Höyük Kubaba Sunağı 2010 Yılı Görünümü (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Şekil 1.1. Oluz Höyük Kubaba Sunağı Çizimi - 2010 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.6. Kubaba Sunağı (İmran Fidan)

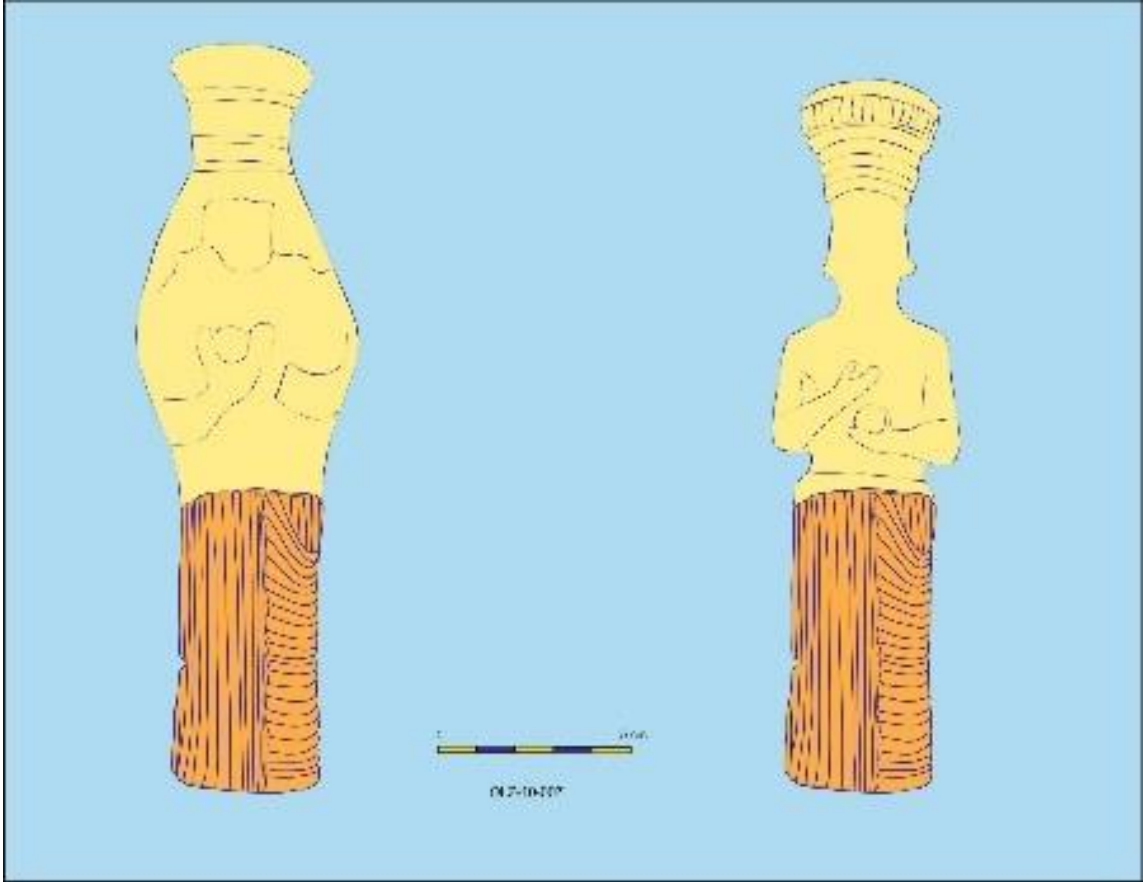
Resim 1.7. Kubaba Sunağı (İmran Fidan)

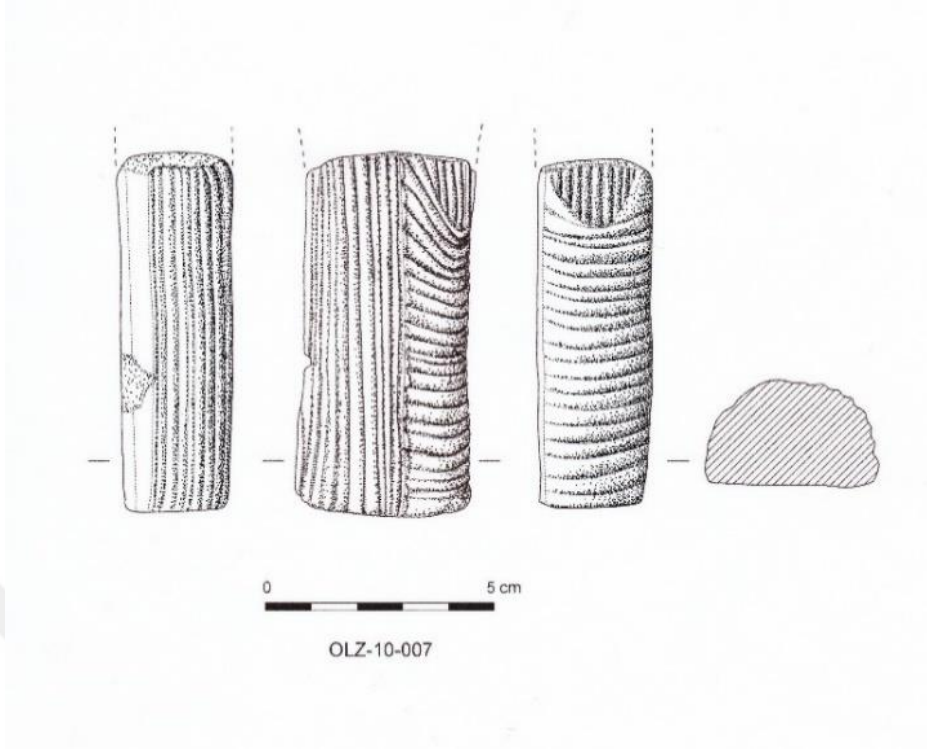
Resim 1.8. Kubaba Kutsal Alanı Apsisli Yapı (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.9. Ana Tanrıça Heykelciği Altı (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Şekil 1.2. Ana Tanrıça Heykelciği Altı ve Çizimi (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

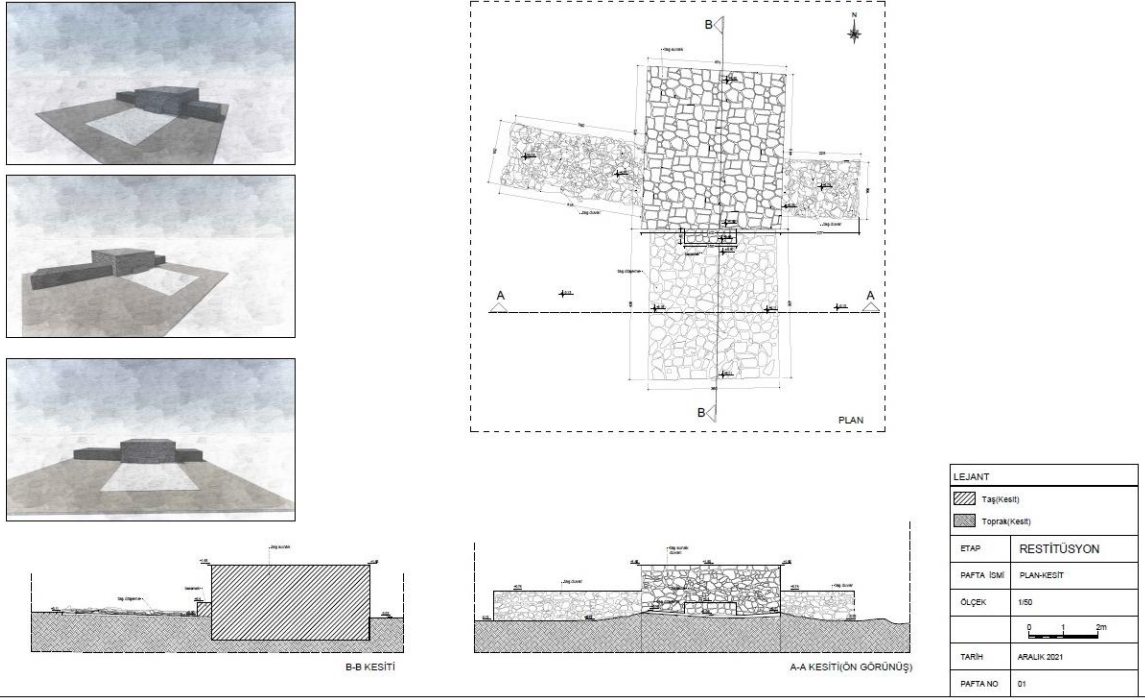
Şekil 1.3. Ana Tanrıça Heykelciği Altı ve Çizimi (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

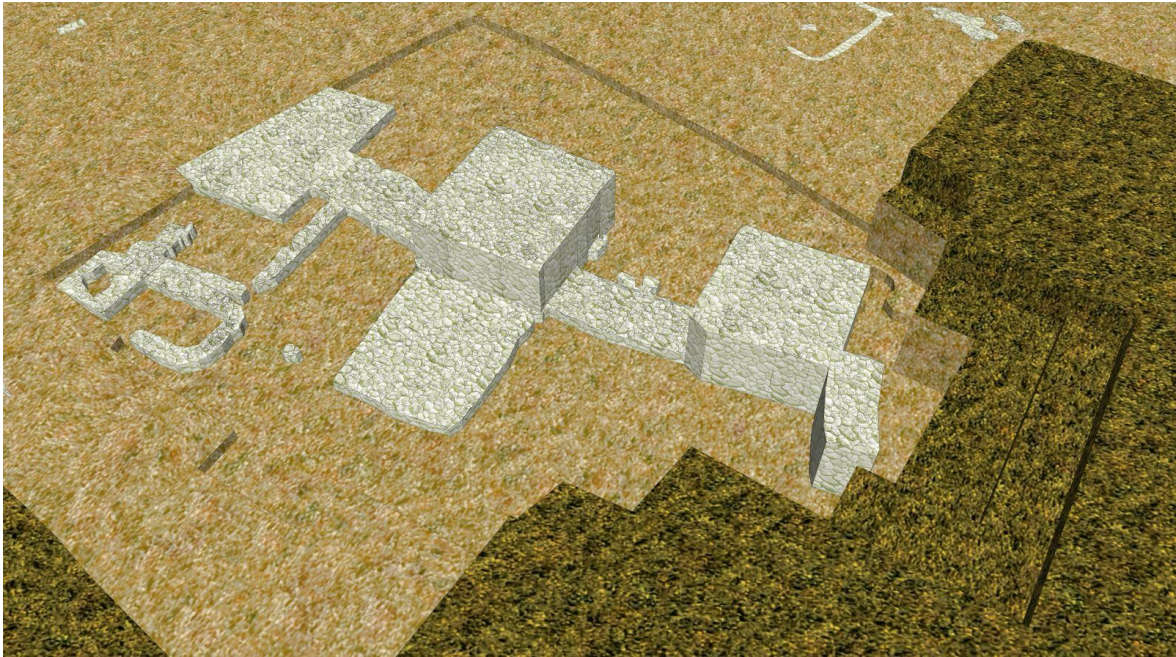
Şekil 1.4. Kubaba Sunağı'nın Rölemleri (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

KUBABA SUNAĞI RESTİTÜSYON ÖNERİ-1

Şekil 1.7. Kubaba Sunağı'nın Röleveleri (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Şekil 1.8. Kubaba Sunağı Restitüsyonu (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.10. Kubaba Kutsal Alanı Ortofoto (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.11. İnce Taneli Tüf - Doğantepe (İmran Fidan)

Resim 1.12. Marn/Kalker (Mehmet Ziya Kırmacı)

Resim 1.13. İnce Taneli Tüf Yatağı – Doğantepe (İmran Fidan)

Resim 1.14. İnce Taneli Tüf Yatağı – Doğantepe (İmran Fidan)

Resim 1.15. İnce Taneli Tüf – Doğantepe Höyüğü ve Nekropolü (İmran Fidan)

Resim 1.16. İnce Taneli Tüf kullanımı – Doğantepe köyü günümüz yapıları - 2024

(İmran Fidan)

Resim 1.17. İnce Taneli Tüf kullanımı – Doğan-tepe köyü günümüz yapıları – 2024
(İmran Fidan)

Kubaba Sunağı'nda açığa çıkan Kubaba Heykelciğinin üst yarısı hala bulunamamıştır. Ele geçen heykelciğin alt kısmı pileli eteklidir (Bk. Resim 1.9.). Üst kısmı da Boğazköy Heykelciği gibi tamamlanınca Kubaba Heykelciği olduğu anlaşılmaktadır. Tanrıçanın bir elinde kuş, diğer elinde ise kâse veya farklı bir nesne olduğu ön görülmektedir. Kubaba Sunağı çevresinden ele geçirilen kemikten yapılmış kuşun (Bk. Resim 1.19.) (şahin, kartal vb. yırtıcı) bununla bağlantısı olabilmesi muhtemeldir. Yine Kubaba Sunağı çevresinden onlarca kemikten phalanks, astragalos ve knucklebone¹⁴ (Bk. Resim 1.20.-1.21.-1.22.-1.23.-1.24.-1.25.-1.26.-1.27.-1.28.-1.29.-1.30.-1.31.) gün yüzüne çıkarılmıştır. Özellikle Roma Dönemi'nde, Ana Tanrıça ayinlerinde Ana Tanrıça rahiplerinin kemikli bir kamçı olarak bahsettikleri kamçı türüyle vücutlarından kan gelinceye kadar kendilerini kırbaçladıkları bilinmektedir. Bu ayinler Roma'da çok yaygın olarak görülmektedir. Magna-Mater kültüründe ve bu modellendiğinde bunun kökeni de Kybele Pessinus, onun da kökeni Mater'dir. Phrygialılarda Mater ve Orta Anadolu'da Kubaba'dır. Tüm bu verilerle bu alanın kutsallık barındırdığı netleşmiştir.¹⁵

¹⁴ Prof. Dr. Vedat Onar ile yapılan kişisel görüşmeden alınan notlar.

¹⁵ Şevket Dönmez, "Kutsal Kent Oluz Höyük: Pers Ma'bedi, Kubaba Kutsal Alanı ve Med Sunağı" (2024).

Kubaba Sunağı'nın doğusunda açığa çıkan yapının doğuya doğru genişletileceği gözükmemektedir. Bu yapılar mimari açıdan çok önem arz etmektedir. Şu an aynı dönemde yapılmış iki tane birbirine benzeyen sunak, birbirini hizalayarak konumlandırılmıştır. Bu iki sunak da kare formdadır. Dönmez'e göre kare formlu dini yapılar Kubaba ile ilişkilendirilmektedir. Bu da Kubaba Sunağı'nın en önemli sonuçlarından bir tanesidir. Günümüzde dini amaç içeren kare tapınaklar bulunmaktadır. Bunların başında Kabe'yi örnek gösterebilmekteyiz. Muhtemelen bunların da kökeni çok eskiye dayanmaktadır. Belki de Anadolu kökeni sahip olabilir... Urartu'da da kare dini yapılar yer almaktadır. Lakin bu bununla alakalı bir yapı gibi görülmemektedir.¹⁶

Resim 1.18. Kubaba Sunağı ve Apsisli Yapı (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

¹⁶ Dönmez, "Kutsal Kent Oluz Höyük: Pers Ma'bedi, Kubaba Kutsal Alanı ve Med Sunağı".

Resim 1.19. Kutsal Yırtıcı Kuşu (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.20. Phalanks - 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.21. Phalanks - 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.22. Phalanks - 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.23. Phalanks - 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.24. Phalanks - 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.25. Phalanks – 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.26. Phalanks – 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.27. Phalanks – 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.28. Phalanks – 2011 (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.29. Astragalos (Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.30. Kubaba Sunağı Çevresinden Ele Geçen Phalankslar – 2023

(Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 1.31. Kubaba Sunağı Çevresinden Ele Geçen Astragaloslar ve Knucklebonelar – 2023
(Oluz Höyük Kazı Arşivi)

2. BÖLÜM

KUBABA KÜLTÜ

2.1. Ana Tanrıça Kültü

Anadolulu tanrıça olarak bahsettiğimiz Ana Tanrıçanın kökenine bakmak, onu ifadelendirmek adına daha verimli olacaktır. Son zamanlarda Ana Tanrıça kültü üzerine gerçekleştirilen araştırmalar insan biçimcilik, figürlerin anlamı ve kullanım amacı konusunda görüş ayrılığına düşmektedir.¹⁷ Ana Tanrıça kültü geniş bir alana yayıldığı ve birçok kültürde yer aldığı için bu kültün başlangıç noktası tam olarak tespit edilememiştir.¹⁸

Paleolitik Dönem’de insanlar ürküp korktukları her türlü doğaüstü olaylara tanrısallık yüklemişlerdir. Bu döneme tarihlenen Venüs heykelciklerini Ana Tanrıça olarak kabul görmek de günümüz bilim insanları tarafından halen tartışma konusudur. Bu durum Neolitik Dönem heykelcikleri için de geçerlidir. Ana Tanrıçanın tarihin ilk tanrıçası olduğu görüşü Hesiodos’a (MÖ 8. yy.) kadar dayandırılmaktadır.¹⁹ Ana Tanrıçanın insanlığın ilk tanrıçası olarak göstermekteki en mühim unsurların başında kadının ilk toplumlardaki rolü olan üretmek ve korumak gelmektedir.²⁰ İnsanlık tarihinde Neolitik Dönem’in devrim niteliğinde kabul edilmesi ve yerleşik yaşama geçilmesi değil aynı zamanda din olgusunda da değişim göstermiştir. Çoğu araştırmacı Ana Tanrıçanın doğduğu dönemi Neolitik Dönem olarak kabul görmektedir.²¹

Cybele yani Ana Tanrıça kültü, Anadolu medeniyetlerinin dini inanç kökeninde yer alan bir kültürdür. Ana Tanrıçayı doğa ile bütünleştirdiklerinden kaynaklı doğanın verdiği tüm nimetleri de “Doğa Ana’nın” verdiği nimet olarak benimsemişlerdir.²² Kadını doğurganlığı ile erkekten ayırıp, kadına insanüstü varlık özelliği yüklenmiştir. O, insan doğuran/yaratan bir varlık olarak görülmüştür. Böylelikle ilk inanç sisteminin temelleri atılmıştır. Bu dönemde kadının tanrısallık vasfı dışında inanç kült sistemi doğrultusunda da şekillenmiş olması mümkündür. Bu kült Ana Tanrıça kültü etrafında gerçekleşen bir kült değil, kırılarak tekrar toprağa gömülen heykelciklerin adak yahut büyüye benzer bir amaç da barındırdığını göz önünde bulunduran görüşler de yer almaktadır.

---

¹⁷ Çağatay Yücel, “Tarih Öncesi İnsan Biçimli Figürinler Hakkında Genel Bir Değerlendirme” 21 (2018), 235.

¹⁸ Rukiye Çomak, “Ana” Tanrıça Kültünün Pessinus’dan Roma’ya Gidişi - Antik Kaynaklar, Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında- (Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2022), 25.

¹⁹ Lynn E. Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça’nın İzinde*, çev. Betül Avunç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013), 28.

²⁰ Erhan Altunay, *Paganizm I* (İstanbul: Destek Yayınları, 2018), 174.

²¹ Şeyma Çiftçi, “Levant Bölgesi Neolitik Çağ Taş İnsan İnsan Figürinleri: Anlamsal, Bağlamsal ve Etnoarkeolojik Değerlendirmeler” 10 (2019), 1-40.

²² Eylül Acarkanlı, *Kybele Kültü* (Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Bitirme Tezi, 2019), 4.

Anaerkillikte Ana Tanrıça'nın tarihöncesi dönemlerde varlığını ve konumunu şu anki arkeolojik veriler doğrultusunda açıklayabilmek mümkün değildir. Birçok bilim insanı geçmiş dönemlerde ataerkillik yerine anaerkilliğin hakim olduğunu yahut tek tanrılığı bir dinin hakimiyet sürdüğü görüşünde fikir birliğine varmaktadır. Özellikle de ananın gücü elinde tuttuğunu ve soyun da anaya dayandığı ileri sürülmektedir. Var olmuş çoğu medeniyette bizler tanrıçaları görmekteyiz. Bazen birincil bazense ikincil konumda yer almaktadırlar.²³ Ana Tanrıça her uygarlıkta çeşit çeşit isimlerle adlandırılmıştır. Her bir uygarlık Ana Tanrıça'yı kendilerine göre uyarlamıştır.²⁴ Bir tanrı yahut tanrıça daha önce hiçbir mitolojide bu kadar farklı adlarla anılmamaktadır. Bu isim çeşitliliği ve görev çokluğu ana tanrıçanın uluslar üstü nitelik taşıdığına göstergesidir.²⁵ Ana Tanrıça inancı, birçok coğrafyada ve Kuzey Suriye, Lydia ve Phrygia bölgesinde, Hellen ve Latin dünyasında tapınım görmüş ulusal sınırları geçmiş bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de Phryg'den itibaren tanrıça hep "Ana" olarak geçmektedir.²⁶ Tanrıçanın ismi ilk olarak Phrygia yazıtlarında kendini göstermektedir. Phryg dilinde ondan Matar olarak yani Ana olarak bahsedilmektedir. Phryg dilinden aldığı niteleme sıfatıyla da "Dağın Anası" olarak betimlenmektedir. Yunanistan'da Ana olarak geçen bu tanrıça daha sonrasında üstün kimlik kazanarak Tanrıların Anası olmuş ve Yunan panteonunda sağlam bir yer edinmiştir. Roma'da Magna Mater yani Büyük Ana olarak anılmıştır.²⁷ Anadolu'nun erken inanç sisteminde ise ana tanrıça dağların ve doğanın hakimidir ve bereketli yönüyle bulutların ve yağmurun hükmedicisidir.²⁸ Ana Tanrıça kültürü ilk olarak Hurri ve Hitit medeniyetlerinde görülmektedir.²⁹ Kybele MÖ 2. bin yılda Hititçe metinlerde "Kubaba" olarak anılmaktadır.³⁰ Burada tapınılan Ana Tanrıça Kubaba, Kybele'nin öncüsü olarak kabul edilmektedir.

Ana Tanrıça kavramı modern ve antik dönemde duygusal çağrışımlar barındırmakta olan bir ifadedir. Ana Tanrıça tapınımı, tanrıçanın etkisinin fazlaca olduğu eski Akdeniz dünyasında izlenmektedir. Phrygialılar tanrıçaya doğrudan "Ana" olarak seslenmektedir. Anadolu'daki en erken Ana Tanrıça'ya tapınım öncüllerini Çatalhöyük yerleşmesinden bilinmektedir.³¹ Çatalhöyük kazılarında ele geçen buluntular, Anadolu'da Ana Tanrıça'nın varoluş tarihini MÖ 6000'e kadar dayandırmaktadır.³² Çatalhöyük'ün en önemli buluntularından bir tanesi olan

---

²³ Çomak, "Ana" Tanrıça Kültürünün Pessinus'dan Roma'ya Gidişi - Antik Kaynaklar, Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında-, 26-27.

²⁴ Acarkanlı, *Kybele Kültü*, 4.

²⁵ Nevra Bozok, *Anatanrıça Kybele'nin Frig Dönemi İkonografisi ve Özgün Baskı Resimlerdeki Yorumu* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 5.

²⁶ Lynn E. Roller, *Ana Tanrıça'nın İzinde / Anadolu Kybele Kültü*, çev. Betül Avunç (Homer Kitapevi ve Yayıncılık, 2004), 63.

²⁷ Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*, 20-21.

²⁸ Emre Erdan, *Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu'da Frig Kültür Etkileri* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 36.

²⁹ Acarkanlı, *Kybele Kültü*, 4-5.

³⁰ Serdar Ünan, "Kütahya Müzesinde Bulunan Bir Grup Kybele Heykelciği", *Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, 2017), 362.

³¹ Acarkanlı, *Kybele Kültü*, 4-5.

³² Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*, 21-22.

leoparlı tahtında oturmakta olan Ana Tanrıça heykelciğidir. Bu heykelcik Ana Tanrıça'nın vahşi hayvanlar üzerinde egemenliği olduğunu göstergesidir (Bk. Resim 2.1.).³³

Hacılar ve Çatalhöyük'te açığa çıkarılan Ana Tanrıça heykelciklerinin bolluk ve bereket sağlayan özellikler barındırması Neolitik Dönem halklarının aynı dinsel inanca sahip olduklarını göstermektedir. Anadolu'da Neolitik Dönemden sonraki kültürlerde Ana Tanrıça betimlemelerine denk gelmek mümkündür. Özellikle de Hitit ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki yerleşmelerde yapılan kazı çalışmalarında farklı Ana Tanrıça tasvirleri ile karşılaşılmaktadır.

Resim 2.1. Çatalhöyük Ana Tanrıça Heykelciği (Rüştü Karaca)

³³ Ömer Çapar, "Anadolu'da Kybele Tapımını" 29/4 (1978), 205.

Resim 2.2. Çatalhöyük Ana Tanrıça İdolü (Rüştü Karaca)

Prehistorik dönemlere ait başka Ana Tanrıça figürinleri Hacılar, Dündartepe, Etiyokuşu, Canhasan, Beycesultan ve Tilmenhöyük vb. mühim yerleşmelerde görülmektedir.³⁴

Kybele, Anadolu'nun en mühim tanrıçasıdır. Zamanla doğurganlık, bolluk, bereket, verimlilik ve ürün kaynağı olma özellikleri kazanmıştır. Ve daha sonraki dönemlerde karşılaşılan tanrıçaların öncüsü niteliği taşımıştır. Phrygialılar bu tanrıçayı çok özümsemiş ve ülkelerini Pessinus Kybelesi'nin mülkü saymışlardır. Bunun doğurduğu sonuç olarak da Kybele çok köklü bir Anadolu tanrıçası olmasına rağmen tarihe Phryg tanrıçası olarak geçmiştir.³⁵

Geç Hitit tanrıçası olarak bilinen Kubaba, Ana Tanrıça'nın öncülü kabul edilmiştir. Sadece ikonografik olarak değil ismen de yakınlık görülmektedir. Geç Hitit tanrıçası Kubaba iken Phrygia tanrıçası Matar olarak geçmektedir. "Kubileya" Phrygia tanrıçasının sıfatı olarak yer

³⁴ Ebru Oral, "Anadolu'da Ana Tanrıça Kültü", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/8 (2014), 156.

³⁵ Acarkanlı, *Kybele Kültü*, 43.

almıştır. *Kubileye* sıfatı, Köhnüş Vadisi'ndeki Phrygia dağlık arazisinde Germanos yazıtlarında yer almak üzere iki farklı alanda karşımıza çıkan bir sıfattır. Ve bu sıfatının kökeni halen tartışma konusudur. Bu sıfat dağ adı olarak da geçmektedir.³⁶ Strabon, "Kybele adının Kybelon'dan gelmesi gibi, tanrıçanın Dindymene sıfatının da Dindymos dağından geldiğini" düşünmektedir. Roller da *Kubileye* sıfatının Phrygce dağ anlamına geldiğini yahut bir dağın adının olabileceğini düşünmesi bu görüşü destekler niteliktedir.³⁷ Roller'a göre Phrygia tanrıçası ile Karkamış tanrıçasının isim benzerliğinin bir alakası yoktur ve sadece Yunancada yakın bir ses vermektedir.³⁸ Roller, Kilikia'daki Kastabala'da yer alan ve MÖ 5.-4.yy'a ait aramca bir metinde Kubaba adı ile Sardes'teki pişmiş toprak kap parçasındaki Kybebe ismini Kubaba ile özdeşleştirmektedir.³⁹

Lydia'da ise Ana Tanrıça'yı Kybebe isminde görmekteyiz. MÖ 7.yy'da Phrygialıların yıkılmasıyla birlikte Ana Tanrıça kültü Lydia'da da baskın olmuştur.⁴⁰ Herodotus'a göre Lydia'da Ana Tanrıçaya Kybebe adıyla tapınım sağlanmaktaydı. Hipponax, Zeus'un kızına Kybebe yahut Trakyalı Bendis diye, Kharon ise Phrygialılar ve Lydialıların Aphrodite'e Kybebe diye hitap ettiğini belirtmektedir.

Herodotos, Sardes Savaşı'nı konu aldığı ilk kitabında da külte değinmektedir.⁴¹ MÖ 6. yy'da Yunanlıların ilişki içerisinde oldukları Sardes'te Kubaba'nın bilinen bir tanrıça olması bu iki ismin birleşmesine, iki Anadolu tanrıçasının bütün olarak Yunan kült geleneği ve göreneği içerisinde eriyerek yok olmasına neden olmuş olabileceği düşünülmektedir. Tanrıçanın Yunanlılarda varlığının net göstergesi eski kaynaklardan birisi olan MÖ 6.yy'ın ortalarına tarihlenmiş On Dördüncü Homerik Övgü'dür. Bu kaynakta tanrıça'ya tüm tanrıların ve insanların anası olarak seslenilmektedir.

“μητέρα μοι πάντων τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων
ὔμνει, Μοῦσα λίγεια, Διὸς θυγάτηρ μέγалоιο,
ἧ κροτάλων τυπάνων τ' ἰαχῆ σύν τε βρόμος αὐλῶν
εὔαδεν ἠδέ λύκων κλαγγῆ χαροπῶν τε λεόντων,
οὔρεά τ' ἠχίεντα καὶ ὑλήεντες ἔναυλοι.

³⁶ Susanne Berndt-Ersöz, *Phrygian Rock-cut Shrines : Structure, Function, and Cult Practice* (Leiden: Boston, 2006), 83.

³⁷ Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*, 83.

³⁸ Roller, *Ana Tanrıça'nın İzinde / Anadolu Kybele Kültü*, 68.

³⁹ Roller, *Ana Tanrıça'nın İzinde / Anadolu Kybele Kültü*, 63.

⁴⁰ Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*, 88-93.

⁴¹ Çomak, "Ana" Tanrıça Kültünün Pessinus'dan Roma'ya Gidişi - Antik Kaynaklar, Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında-, 29.

Καὶ σὺ μὲν οὕτω χαῖρε θεαί θ' ἅμα πᾶσαι ἀοιδῆ.⁴²

“Ulu Zeus'un kızı, berrak sesli Musa, tüm tanrıların ve insanların Ana'sını söyle bana; o, zillerle teflerin çın çın ötmesinden, flütlerin gürlemesinden, kurtlarla parlak gözlü aslanların sesinden, yankılana dağlardan ve ormanlık vadilerden zevk alır. Selam sana ve şarkıya katılan tüm tanrıçalara.”⁴³

Kybebe adı MÖ 5.yy'ın son yarısında kullanılmamıştır. Kybele, tanrıçanın asıl ismi olmuştur. Yunanistan'da kaleme alınan edebi metinlerde genellikle Ana Tanrıça'nın ismi Kybele olarak geçmektedir. Burada Ana Tanrıça'nın Phryg sıfatı olan Kubileye'yi, özel isme çevirerek kullanmış olması dağlarla olan ilişkisinin dışında Phrygia kökenini anırtıran Yunanca bir ad vermelerinden de kaynaklanmaktadır.

Ana Tanrıça kültü, Hellenistik Dönemle beraber daha geniş alanlara yayılım göstermiştir. Ana Tanrıça “Ana” olarak adın ardına eklenen yer adından bir türeme sıfatıyla seslenilmiştir. Pessinus (Aizonai) Dindymene Ana, Aizanoi'da “Steuene Ana”, Kayseri Sızma'da “Zizimmene Ana”; İonia'da, Sipylus eteğindeki Magnesia kentinde “Sipylene ya da Plastene Ana”, Erythrai'da “Kybeleie, Ana”, Kolophon'da “Antaia Ana”, Smyrna'da “Sipylene Ana, Gallesion Dağında “Gallesia Ana” gibi çok çeşitli sıfatlar alarak “Ana” olarak tapınım görmüştür. Aynı zamanda geleneksel unvanları olan; Dağ Ana (Μητρὶ ορειᾶ), Büyük Ana (Μητρὶ Μεγάλῃ), Tanrıların Anası (Μητρὶ θεῶν) olarak seslenilmiştir.⁴⁴ Phrygia'da “Salsaoudene Ana”, “Tazene Ana”. “Pontanene Ana” “Malene Ana”, Aizanoi'da “Kikleia Ana” olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece Kült Anadolu'da daha da bölgesel bir kimlik kazanmıştır.⁴⁵

Ana Tanrıça kültü, Roma'ya devredildikten sonraki ilk yüzyıllarda Anadolu'daki gelişimini devam ettirmektedir. Hemen hemen her topluluğun kendine ait Ana Tanrıça tapınağı vardı. O tapınaklarda Ana Tanrıçaya şahısların, ailelerinin ve dostlarının koruyucusu olarak yöresel ismiyle tapınım sağlanmaktaydı. Roma Dönemi Anadolu'da, “*Dağların Anası*” sıfatı hala kullanılmaktaydı.⁴⁶

Ana Tanrıça, Hititlerde Hepat, Geç Hititlerde ve Urartulularda Kubaba, Phrygialılarda Kybele, Lidyalılarda Kybebe/Leto/Lada, Efes'te Artemis, Roma'da Magna Mater, Mezopotamya'da

⁴² Çomak, “Ana” Tanrıça Kültünün Pessinus'dan Roma'ya Gidişi - Antik Kaynaklar, Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında-, 30.

⁴³ Roller, Ana Tanrıça'nın İzinde / Anadolu Kybele Kültü, 130. Alıntılanan çeviri.

⁴⁴ Günay Karahan, Bithynia Bölgesi'nde Kybele Kültü (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 19-20.

⁴⁵ Çomak, “Ana” Tanrıça Kültünün Pessinus'dan Roma'ya Gidişi - Antik Kaynaklar, Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında-, 31.

⁴⁶ Roller, Ana Tanrıça'nın İzinde / Anadolu Kybele Kültü, 27.

Lilith/İshtar, Antik Mısır'da Isis, Kuzey Suriye ve Taif de Lât olarak bahsedilmiştir. Antik Yunan mitolojisinde Rhea ile özdeşleştirilmiştir.⁴⁷

Kıbele	
	Ana Tanrıça Aşk ve Bereket Tanrıçası
Mısır	İsis
Sümer	İnanna
Akkad	İshtar
Babil	İshtar
Assur	İshtar
Luvi	Kuwawa ku(wa)+aba+ula
Hatti	Wuruşema
Hurri	Hepat
Hitit	Wuruşema / Hepat Arinna'nın Güneş Tanrıçası Kara Tanrıça
Geç-Hitit	Kubaba
Frig	Ağdistis Matar Kubile Kubileya
Girit	Rhea
Lydia	Kybele-Kybebe-Kubebe
Lykia	Leto
Urartu	Huba-Arubani
Fenike-Kenan	Astarte-Anat
Ephesos	Artemis-Mater Turrita
Yunan	Meter-Afrodit-Demeter Dindymene
Roma	Magna Mater, Diana, Venüs
Arabistan	Hübel, Kible
Tek Tanrılı Dinler	Eve-Eva-Hawa

Tablo 2.1. Toplumlarda Ana Tanrıça İsimleri (Rüştü Karaca)

⁴⁷ Aras Taşdemir, *Kybele Kültü'nün Geçmişten Günümüze Çağdaş Sanata Yansıması* (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 5.

2.2. Kubaba'nın Tarihçesi

Kubaba kültü MÖ 2.bin yılın ortalarında Anadolu dininde yerleşik vaziyetteydi. Doğu ve Orta Anadolu ile Suriye'nin kuzeyindeki bazı buluntu yerlerinden ele geçen o döneme ait Tunç Çağı belgelerinde ve silindir mühürlerinde Ana Tanrıça'nın adı geçmektedir. Geç Tunç Çağı verilerinde, Kubaba Güneydoğu Anadolu'da özellikle de Karkamış'ta ikinci derecede bir tanrıçaymış gibi görünmektedir. MÖ 2.bin yıla ait hiçbir ikonografik tasviri bulunmamaktadır. MÖ 1. Bin yıl başlarında Kubaba, Karkamış'ın baş tanrıçası konumundadır. Ve bu durum onu Geç Hititlerde daha dikkat çekici vaziyete koymaktadır. Karkamış gitgide politik gücünü arttırdıkça bölgede "Karkamış'ın Kraliçesi" olarak bilinen Kubaba da Geç Hitit kültüründe ön plana çıkan bir motif olmuştur. Kubaba kültünün hem ikonografik hem de yazıtsal olarak saptandığı buluntu yerlerinin miktarı Güneydoğu Anadolu ve Kuzeybatı Suriye bölgelerinin hemen hemen tamamını kapsayacak şekilde artmıştır. Ana Tanrıça'nın, Phrygia modellerinde yanında yer alan hayvanı aslan yer alır. Ana Tanrıça'nın bu formu Hellenistik Döneme kadar varlığını sürdürmüştür.⁴⁸ Hellenistik Dönem'de eski Phrygia yazıtlarında yer almayan "Agdistis" adıyla sık sık karşılaşmaktayız. Özellikle Sardes'te, Philadelphia'da ve Dokimeion'da yoğun bir Agdistis kültü vardır. Böylelikle "Ana" tanrıça özünde Phrygia yapısını koruyarak yeni bir forma bürünmüştür.⁴⁹

MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında ise Phrygia'da Ana Tanrıça, Yunan betimli örnekleri çıkmaya başlamıştır. Bu durum büyük olasılıkla İonia'da yer alan Yunan kentlerinin etkisiyle olmuştur.⁵⁰ MÖ 6.yüzyılın başlarında Yunanistan'da etkisini gösteren Ana Tanrıça, Yunan dünyasında ilk olarak Anadolu'nun batı kıyılarında küçük adak kabartmaları olarak ortaya çıkmıştır.⁵¹ Bu kabartmalar Miletos,⁵² Smyrna ve Kyme⁵³ gibi merkezlerde de Ege göçleri ile tarihten silinen Hititler'in yerini Güney Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesinde çalışma gösteren Geç Hitit devletleri almıştır.⁵⁴ Geç Hitit özelliklerini içinde barındırarak MÖ 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 'Kubaba-Kybele' adlarındaki fonetik ses benzerliği gibi Ana Tanrıça bazı ikonografik özelliklerin de "Kubaba" ile benzerlik gösterse de genellikle farklılık göstermektedir.⁵⁵ Zamanla

⁴⁸ Karahan, *Bithynia Bölgesi'nde Kybele Kültü*, 39.

⁴⁹ Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*, 233.

⁵⁰ Çomak, "Ana" Tanrıça Kültünün Pessinus'dan Roma'ya Gidişi - Antik Kaynaklar, Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında-, 70.

⁵¹ Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*, 148.

⁵² Gamze Polat, *Thrakia'da Ana Tanrıça Kültü* (Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), 18.

⁵³ Polat, *Thrakia'da Ana Tanrıça Kültü*, 18.

⁵⁴ Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*, 68-69.

⁵⁵ "Ana" tanrıça Matar öncülü Kubaba gibi Phrygia ikonografisine yabancı olan nar ile betimlenmesi için yapılan açıklamalardan bazıları; "Kybele'nin atribülerinden birinin nar olmasının nedenlerinden biri Arnobius'un anlattığı doğuş mythosunda Agdistis'in kendini hadım edışıyle akan kandan nar ağacı üremesi ve Nana'nın bu ağaçtan aldığı tohumu karnına koyarak hamile kalıp Attis'i dünyaya getirmesi tasvirine bağlı olarak mythos'ta önemli bir yerinin olmasıdır. Bir diğeri ise, cinsel uyarıcı olarak görülen narın doğurganlığı temsil etmesi ve hatta adını da doğurganlık kanını temsil eden Yunanca

çevresindeki kültürlerin etkisinde kalan Geç Hititler, MÖ 11. yüzyıldan sonra Aramiler'in kültürel ve siyasi etkisi altında kalmışlardır. Bu göçlerin oluşturduğu kargaşadan istifade etmeye çalışan toplumlar olmuştur. Güneyden kültür merkezine doğru hareket etmişlerdir. Tarihte, Arami göçlerinin özellikleri Ege göçleri gibi yakıcı yıkıcı şekilde değil, aksine pederbey bir şekilde uzun sürmesidir.

Karkamış böyle bir opsiyonda Anadolu ve Mezopotamya'yı birbirine bağlayan bir köprü şehri konumunda olması sebebiyle güneyden gelen göçlerin de uğrak noktalarından bir tanesi olmuştur.

“kızıl” kelimesinden almasıdır.”; Elif Burcu Özkan, *Antik Literatürden Örneklerle Akdeniz Dünyasında Kybele Kültü Sencer Şahin Anısına Yazılar* (İstanbul: Yaylacılık Matbaacılık, 2016), 661.

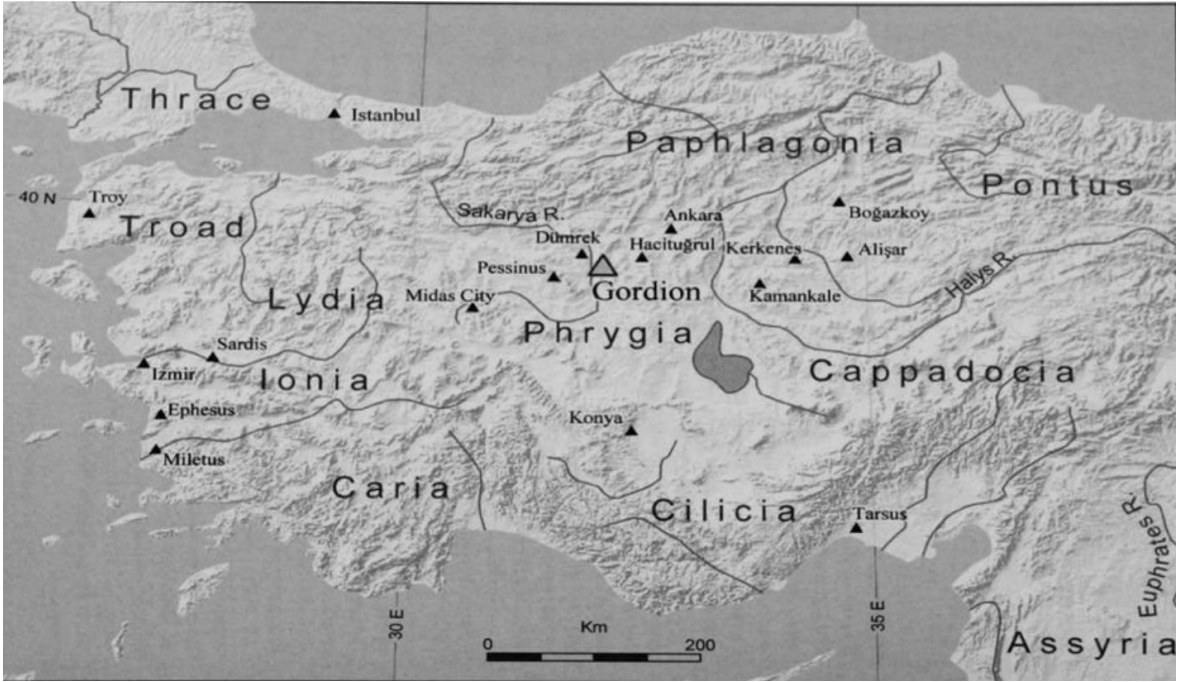
Resim 2.3. Kargamış'tan Hitit Tanrıçası Kubaba Kabartması MÖ 9. yy. (Rüştü Karaca)

İstilacı kavimlerin Hitit Medeniyeti'ni parçalamasından sonra da Ana Tanrıça inancı İlk Çağ'da varlığını korumuştur. Kybele Hititlerin dağılmasından sonra Geç Hititler'de ve Urartulular'da Kubaba olarak anılmıştır.⁵⁶

⁵⁶ Derman Bayladı, *Dinler Kavşağı Anadolu* (İstanbul: Say Yayınları, 1998), 25.

2.3. Orta Anadolu Kubaba Kültü

İç Anadolu Bölgesi, Anadolu'nun orta kısmında yer alan Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinden bir tanesidir. Konumu nedeniyle bu bölgeye "Orta Anadolu" da denilir. Bölge bugünkü Yozgat, Çankırı, Çorum, Karaman, Eskişehir, Aksaray, Sivas, Niğde, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Konya ve Ankara illerini kapsamaktadır. Karadan denizlere doğru yavaş yavaş alçalan, yüksek kenar dağları arasında, ulaşım elverişli, 800-1300 m yükseklikteki yaylalardan oluşur. Kızılırmak ve Sakarya gibi büyük nehirlerin böldüğü bu yaylalar Haymana, Ankara, Eskişehir, Cihanbeyli, Develi ve Konya gibi ovalardan oluşmaktadır.⁵⁷

Harita 2.1. Anadolu Coğrafyası Genel Görünümü (Kealhofer, 2005)

Orta Anadolu için MÖ 1200-800 yılları arasındaki dönem çoğu araştırmacı tarafından "Karanlık Çağ" olarak adlandırılmaktadır.⁵⁸

Anadolu'da Ana Tanrıça inancı yaygın olarak Phrygia inanç sisteminde karşımıza çıkmaktadır. Phrygialılar analığı, doğurganlığı, tarım ve bereketi temsil eden tapınım yerlerini çoğunlukla ormanlık alanları ve dağ zirvelerini tercih etmişlerdir. Kybele'yi bereketin başlıca nedeni olarak görmüşlerdir. Phrygia'da Ana Tanrıça için yapılmış eserler, MÖ 6. ve 8. yüzyıllar arasına

⁵⁷ Şevket Dönmez, *Orta Anadolu Geç Demir Çağı Boya Bezekli Çanak-Çömleği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994).

⁵⁸ Ekrem Akurgal, *Phrygische Kunt* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1955), 111.

tarikhlenmektedir. Bu dönemler Phrygia medeniyetinin en parlak dönemleri olduğundan kaynaklı eserler çok iyi malzemedan yapılmış ve son derece kalitelidir.⁵⁹

Orta Anadolu'da Ana Tanrıça tapınımla mühim arkeolojik bulgular ve bilgiler veren merkezlerden bir tanesi de Kerkenes Dağı'dır. Boğazköy ve Gordion'dakiler gibi şehir kapılarının birinde niş içerisinde bir idol ele geçirilmiştir.⁶⁰

Boğazköy'de açığa çıkarılan Ana Tanrıça'nın ayakta dururken ve yüksek polos takarken tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Ana Tanrıça elinde iki yanında yer alan figürlerin ellerinde tuttuğu müzik aletlerinin kithara ve çifte flüt olduğu görülmektedir (Bk. Resim 2.6.). Gordion'dan açığa çıkarılan Ana Tanrıça, tahtında oturur vaziyette üzerinde bir manto ve başında bir polos ile betimlenmektedir. Sol elinde bir güvercin sağ elinde ise kulplu gaga ağızlı testi tutmaktadır (Bk. Resim 2.7.). Bu kabartmanın kent kapısı üzerinde tasvir edilmiş olması Ana Tanrıça'nın kent koruyucusu niteliği barındırması açısından önem taşımaktadır.⁶¹ Hitit Dönemi açık hava tapınağının en önemli kültleri Fırtına Tanrısı Teşup ve onun eşi Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hepat'tır.⁶² MÖ 13.yy'da yapıldığı düşünülen Yazılıkaya A odasında yer alan kabartmada Fırtına Tanrısı Teşup, Hurri ve Şerri adlarında iki kutsal boğa ile beraber Dağ Tanrıları Nanni ve Hazzi'nin, Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hepat ise parsın üstünde betimlenmiştir. Hepat'ın arkasında oğlu Tanrı Şarruma durmaktadır (Bk. Resim 2.4. – 2.5.).⁶³ Bu bilgilere bakıldığında Anadolu'nun tuncu keşfettiği 4.binin sonlarında bereketin simgesi kadındır.⁶⁴

Ankara Etlik dolaylarında yapılan araştırmalarda aslan demonu ile beraber betimlenmiş Kybele kabartması bulunmaktadır (Bk. Resim 2.8.). Bu kabartmanın sol tarafındaki betimlemeler Ana Tanrıça'nın yanında üzerinde bir güneş kursu yer alan ve ayakta dururken betimlenen bir aslan demonu tasvir edilmektedir. Anadolu'nun Kybele tasvirlerinin çoğunlukla aslan yahut boğa ile birlikte betimlendiği görülmektedir. Kabartmanın sağ tarafındaki betimlemeler ise günümüze kadar ulaşamamıştır. Guterbock, Ankara dolaylarında karışık varlık ve hayvanlarla tasvir edilen Kybele kabartmalarının yer aldığı yapıların, Kybele için adanmış tapınaklara ait olabileceği fikrini ileri sürmektedir.⁶⁵ Anadolu ve Mezopotamya tasvir sanatında, farklı tasvirli eserler üzerinde betimlenen aslan demonları çoğunlukla tanrılarla ilişkili doğa üstü varlıklar olarak bilinmektedir. Ayrıca, Anadolu tasvir sanatında Ana Tanrıça'nın aslan ve demonla beraber tasvir edilmesi Phrygia toplumları üzerinde Ana Tanrıça'nın gücünü ve saygınlığını gösteren önemli unsurlardandır.⁶⁶

---

⁵⁹ Acarkanlı, *Kybele Kültü*, 4.

⁶⁰ Oral, "Anadolu'da Ana Tanrıça Kültü", 158.

⁶¹ Çapar, "Anadolu'da Kybele Tapınımlı", 197.

⁶² Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın* (İstanbul: Acar Matbaacılık Tesisleri, 1984).

⁶³ Kurt Bittel, *Das hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya* (Berlin: Mann, 1975).

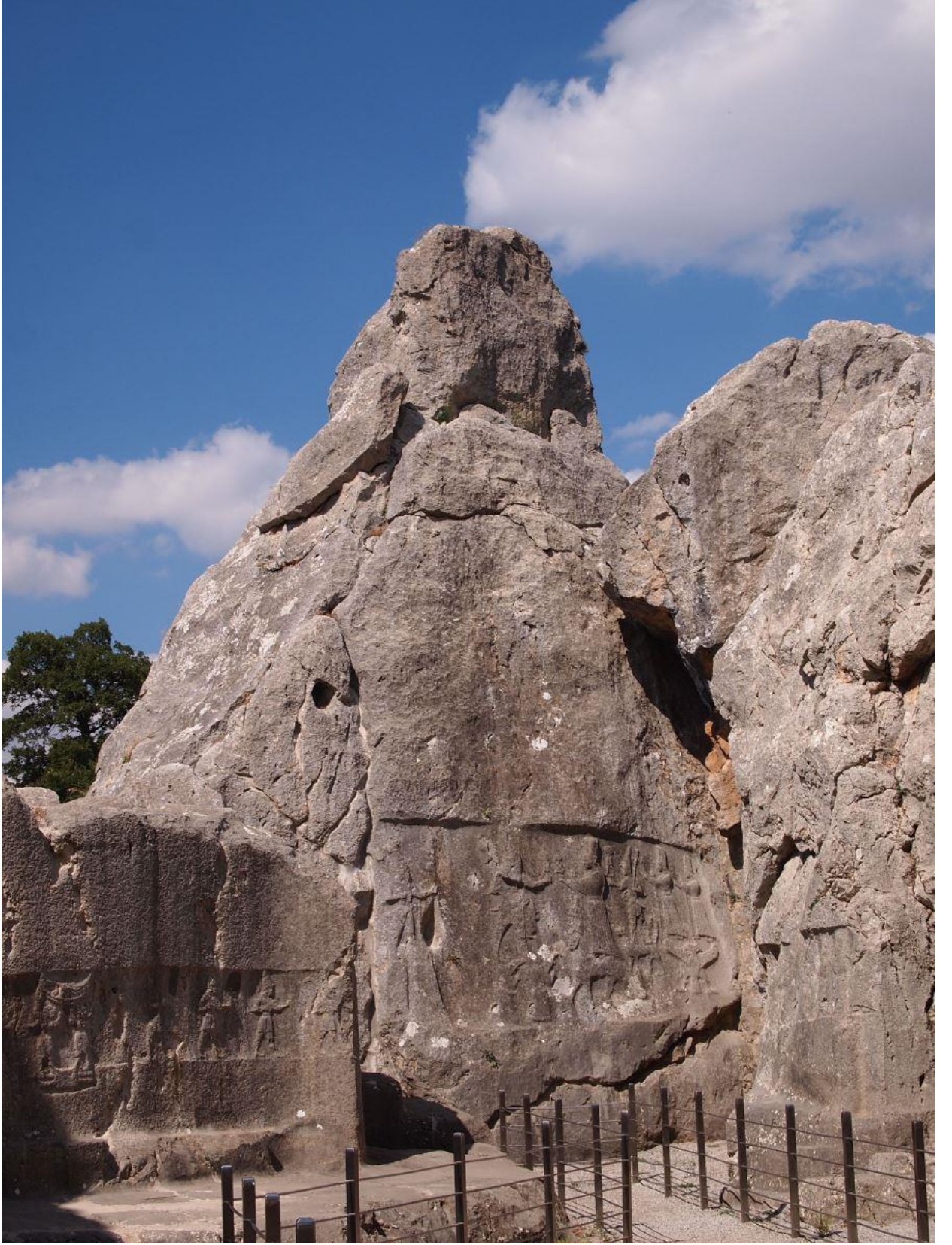
⁶⁴ Taşdemir, *Kybele Kültü'nün Geçmişten Günümüze Çağdaş Sanata Yansıması*, 13.

⁶⁵ Sevim Buluç, "The Architectural Use of the Animal and Kybele Reliefs Found in Ankara and Its Vicinity Source" 7/3/4 (1988), 19.

⁶⁶ Oral, "Anadolu'da Ana Tanrıça Kültü", 158.

Resim 2.4. Boğazköy Yazılıkaya A Odası – Fırtına Tanrısı Teşup ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hepat - MÖ 13. yy. (Wikipedia)

Resim 2.5. Boğazköy Yazılıkaya A Odası – Fırtına Tanrısı Teşup ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hepat - MÖ 13. yy. (Kültür Portalı)

Resim 2.6. Boğazköy'den Phrygia Ana Tanrıçası MÖ 6. yy. başı (Rüştü Karaca)

Resim 2.7. Gordion'dan Phrygia Ana Tanrıçası (Rüştü Karaca)

Resim 2.8. Ankara Etlik yakınlarındaki Ana Tanrıça Heykeli (Ebru Oral)

3. BÖLÜM

ANADOLU KUBABA SUNAKLARI

3.1. Mimari

Kubaba kültü Geç Hitit merkezleriyle sınırlı kalmamıştır. Kastabala’da yer alan MÖ 5. yahut 4. yüzyıl ait olan Aramice Kubaba ismi görülmektedir. Bahadırli yazıtında (Bk. Resim 3.1.) da Kubaba ve Kastabala adı geçmektedir.⁶⁷ Herodots’un şahit olduğuna göre Batı Anadolu’da yer alan Sardes’te de Kubaba’ya tapınım yapılmaktaydı. Herodotos ondan bahsederken Kybele olarak bahsetmektedir. Lakin bu ismin Sardes’te bulunan ve o yöreye ait olan bir pişmiş toprak kap parçasında Lydia alfabesiyle yazılmış bir metinde görülmesi onun Kubaba ile özdeşleştiğini kanıtlamaktadır. Kubaba kültürünün batıya doğru yayılım göstermesi, Kubaba’ya tapınımın ortak özellik barındırdığını ve Karkamış çevresiyle sınırlı kalmadığı anlamına gelmektedir.⁶⁸

BAHADIRLI YAZITI
Karatepe yakınında
Aramice (MÖ 5. Yüzyıl)
Kubaba ve Kastabala’dan söz ediyor
KBBH
5. Satırda «Ve (her) insan ki dolanacak
etrafını»

Resim 3.1. Bahadırli Yazıtı (Şevket Dönmez)

Kubaba Sunaklarının ve Kubaba Kutsal Alanlarının açığa çıkarıldığı bazı yerleşimler şunlardır:

Sardeis Sunağı⁶⁹

Kastabala Sunağı⁷⁰

Kalehisar Sunağı⁷¹

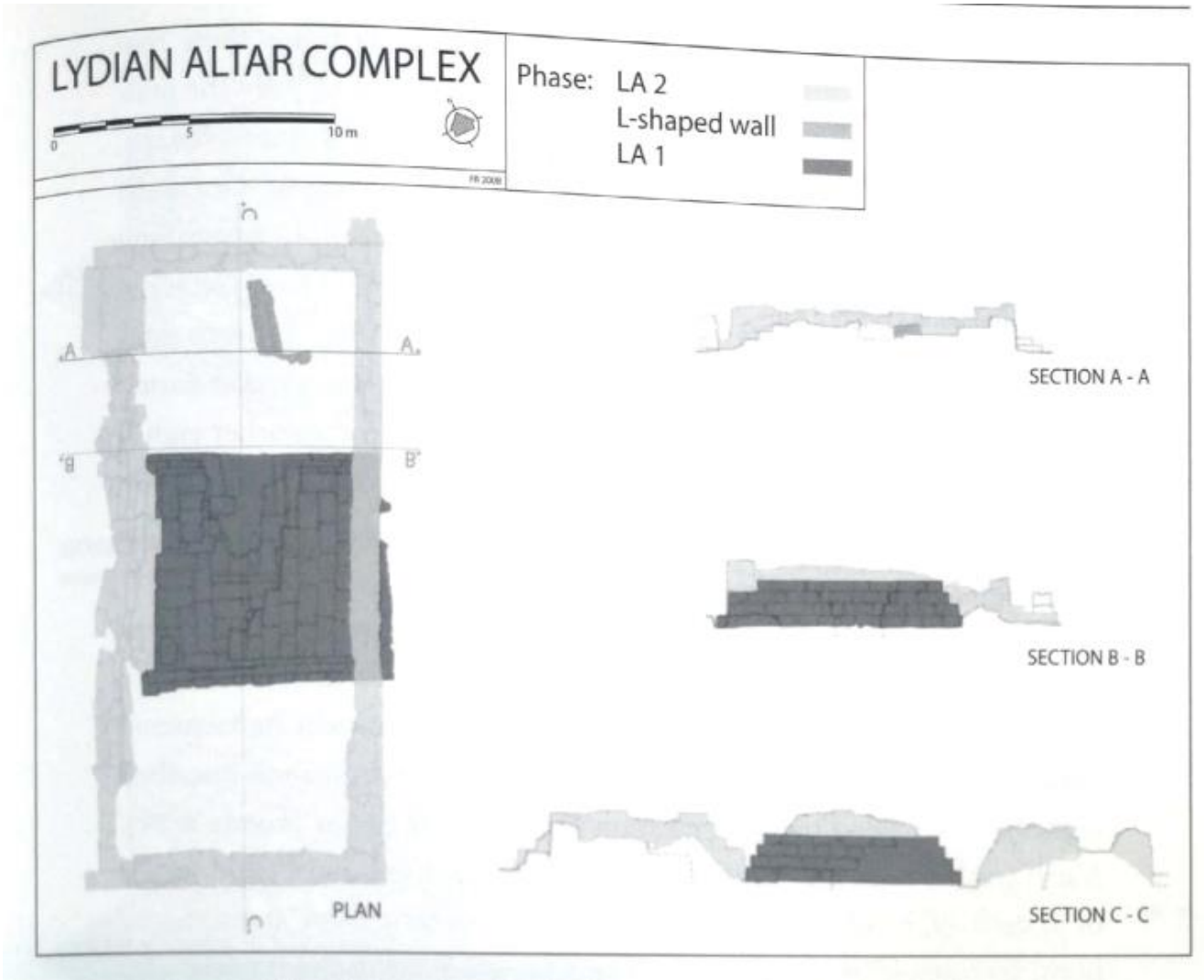
⁶⁷ Dönmez, “Kutsal Kent Oluz Höyük: Pers Ma’bedi, Kubaba Kutsal Alanı ve Med Sunağı”.

⁶⁸ Roller, *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça’nın İzinde*, 69-70.

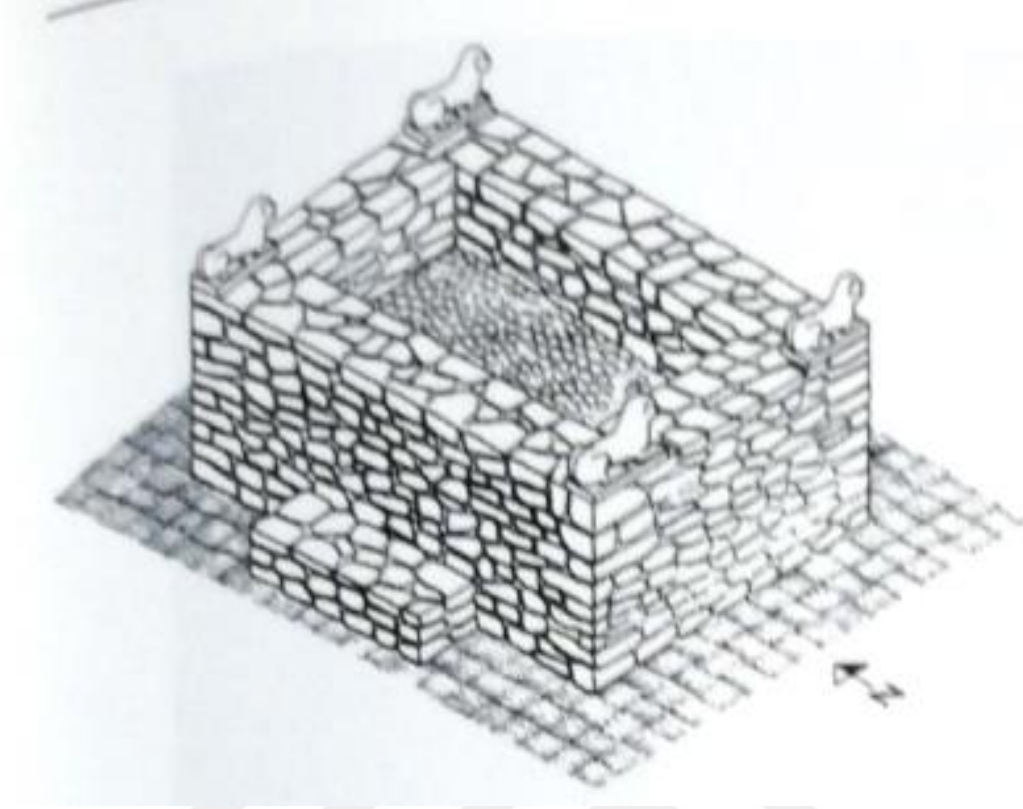
⁶⁹ Christopher H. Roosevelt, *The Archaeology of Lydia From Gyges to Alexander* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2009), 80-84.

⁷⁰ R. Eser Kortanoğlu - Ferda Barut Kemirtlek, “Antik Kastabala Kenti Kuzey Kilise Üzerine Gözlemler: Uzam, Mekan ve Anlamsal Üretim Döngüsü” 23 (2020), 261-288.

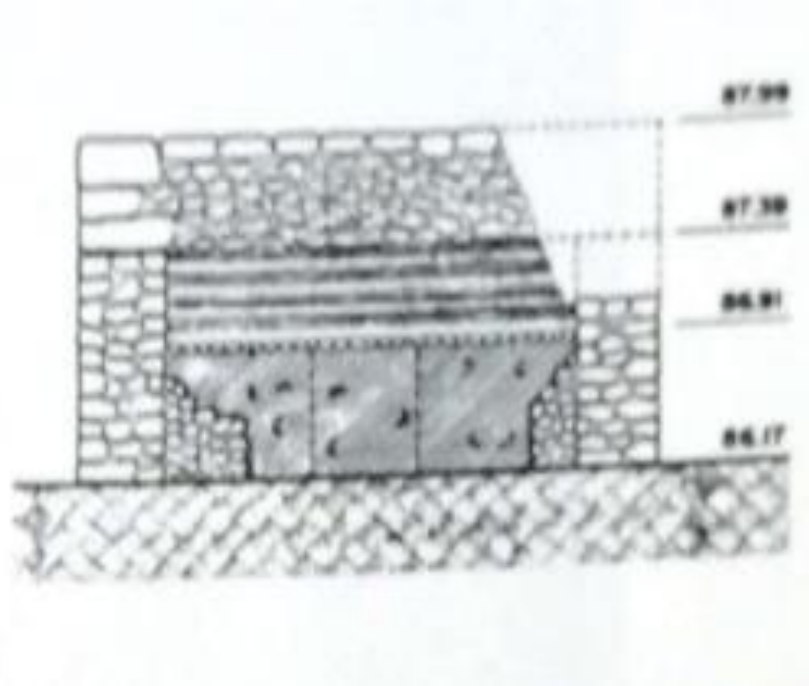
⁷¹ Lynn E. Roller, *Kültür Envanteri* (1999).

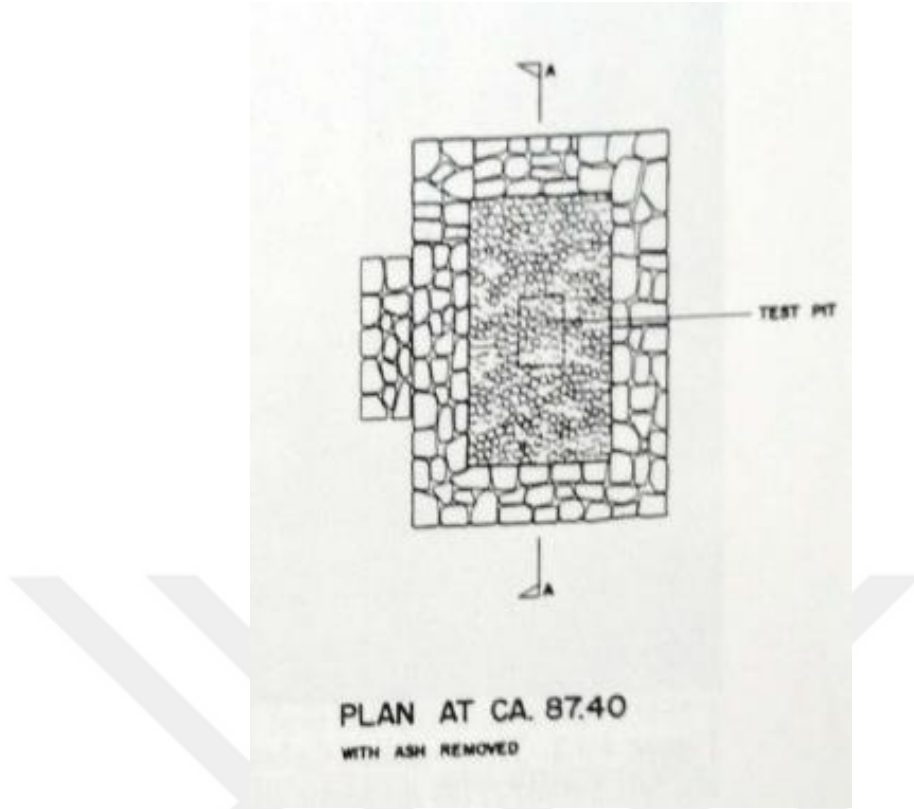
Şekil 3.1. Sardeis'teki Artemis Bölgesindeki Lidya Sunağı (Sardeis Arkeolojik Kazısı/Harvad Üniversitesi)

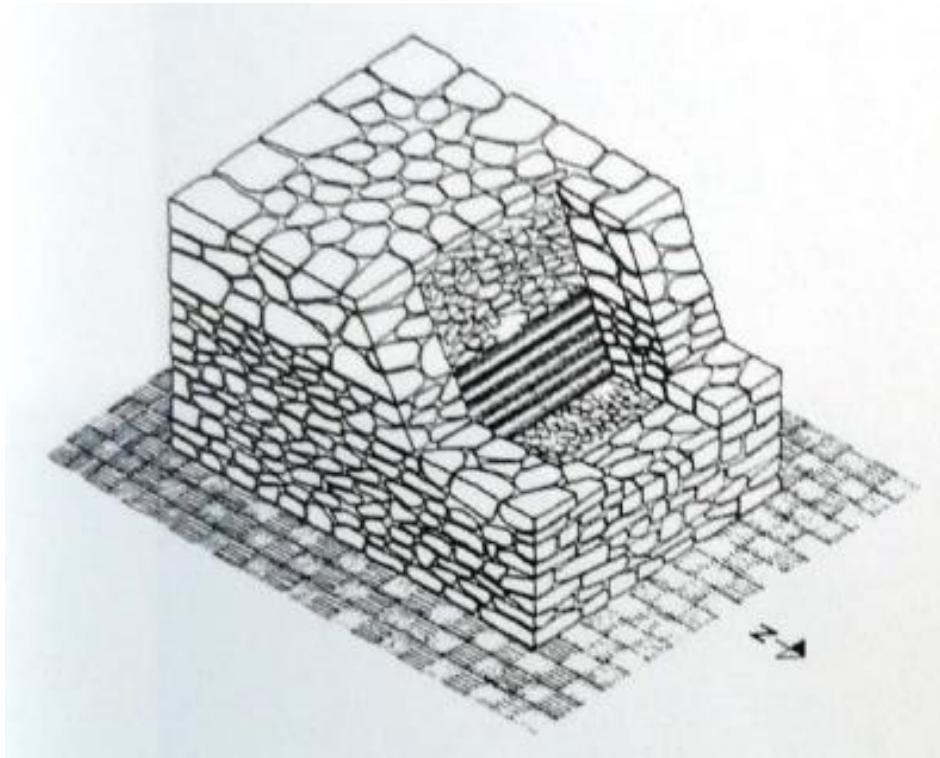
Şekil 3.2. 1. Aşama-Aslanların Geçici Konumu (Yeniden Yapılandırma) (Sarveis Arkeolojik Kazısı/Harvad Üniversitesi)

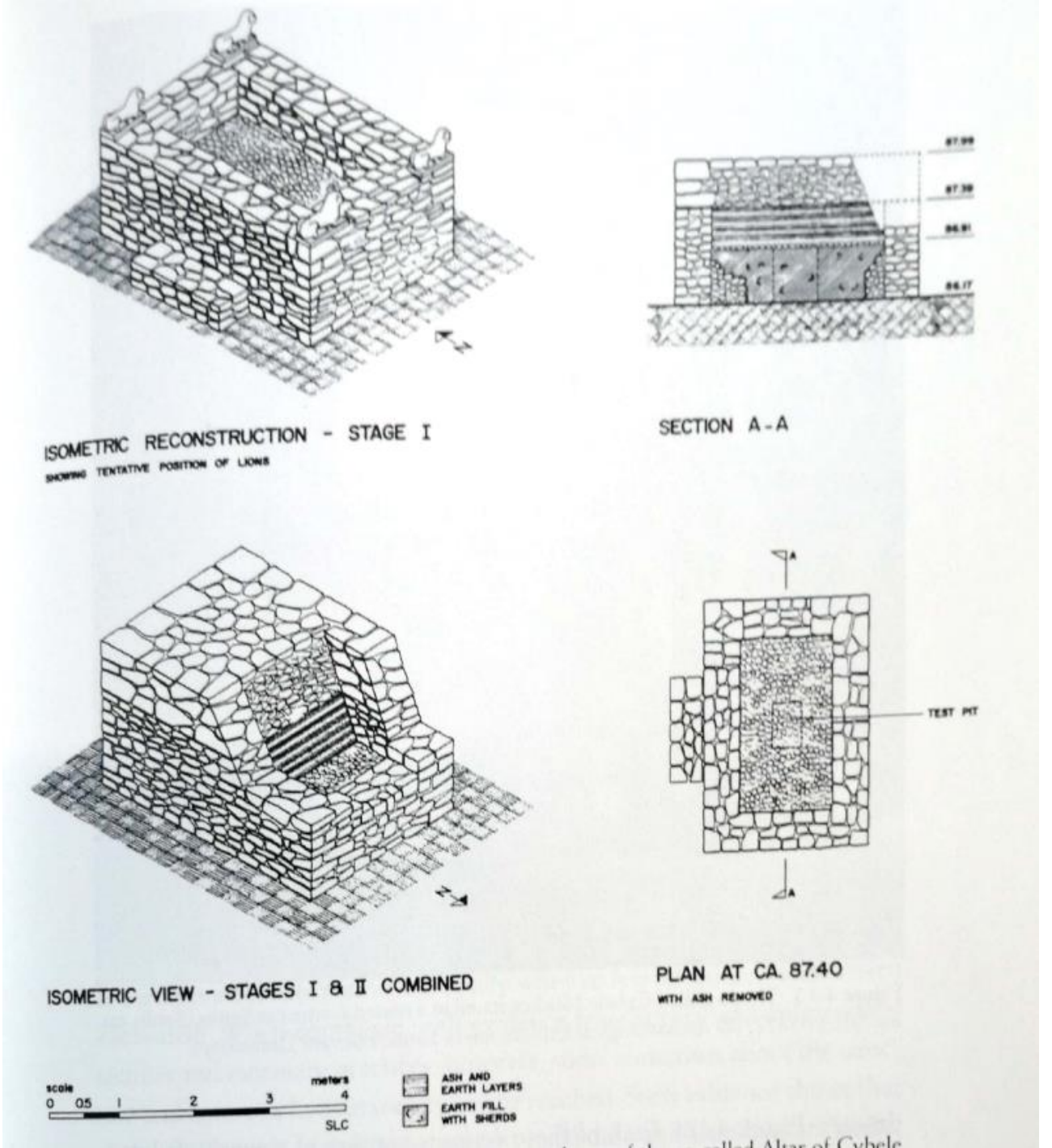
Şekil 3.3. Bölüm A-A (Sarveis Arkeolojik Kazısı/Harvad Üniversitesi)

Şekil 3.4. Plan 87.40 Külü Alınmış (Sarveis Arkeolojik Kazısı/Harvad Üniversitesi)

Şekil 3.5. 1. ve 2. Aşama Birleşik (Sarveis Arkeolojik Kazısı/Harvad Üniversitesi)

Şekil 3.6. Sardeis Kybele Sunağı olarak Adlandırılan Yapının Rekonstrüksiyon Çizimleri
(Sardeis Arkeolojik Kazısı/Harvad Üniversitesi)

Resim 3.2. Kastabala Kubaba Sunağı (Kastabala Kazı Arşivi)

Resim 3.3. Kalehisar Sunağı (Lynn E. Roller)

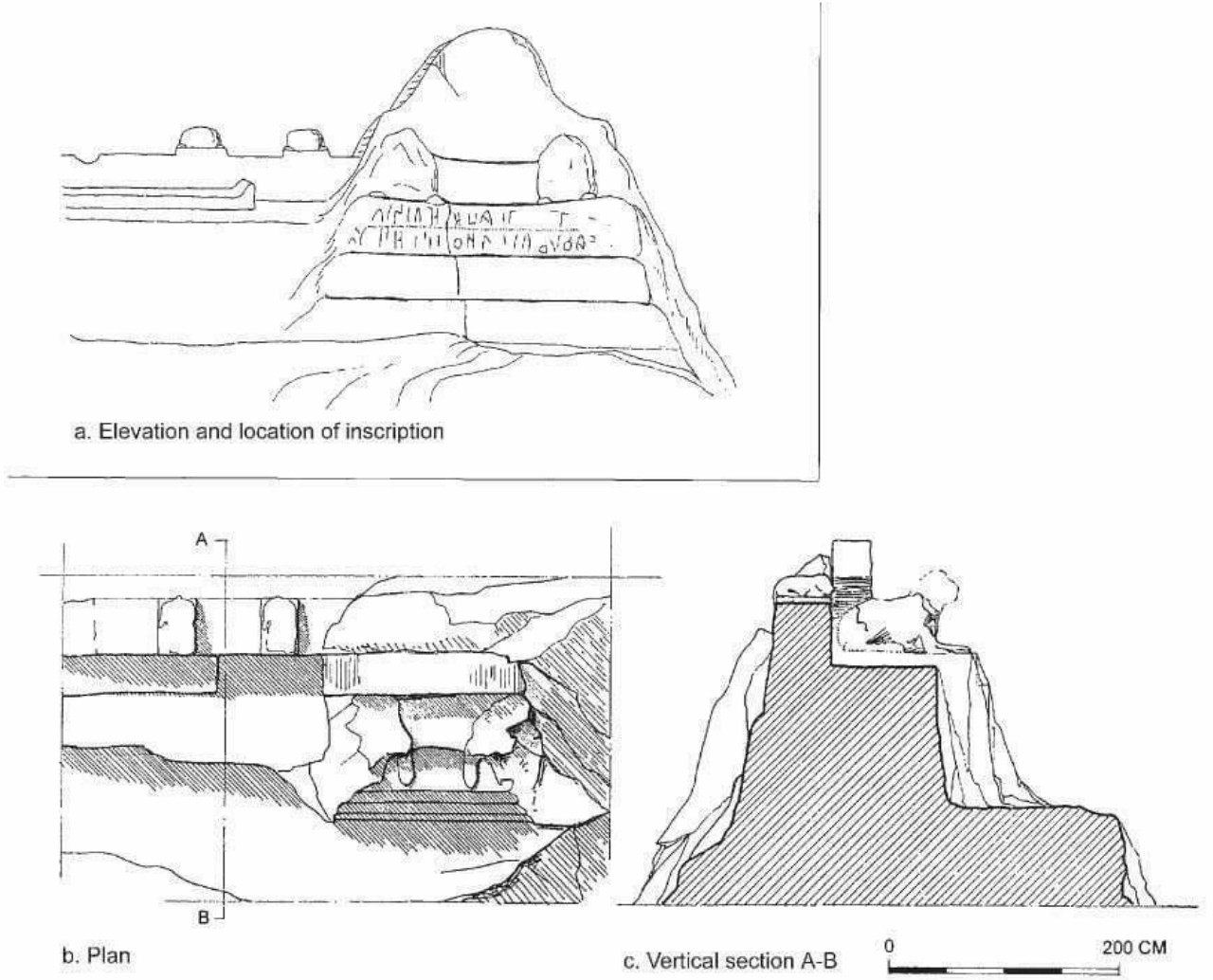

Fig. 95. Step monument (No. 108) at Karahisar (a after F. Naumann 1983, pl. 11b; b-c after M. Akök in Temizer 1949, pl. 77).

Şekil 3.7. Kalehisar Sunağı Çizimi (Kültür Envanteri)

SONUÇ/SONUÇ VE ÖNERİLER

Anadolu'da çok eski dönemlerden beridir Ana Tanrıçanın varlığını gösteren delillerle karşılaşmaktadır. Orta Anadolu Bölgesinde yer alan Amasya – Oluz Höyük'te yapılan kazı çalışmalarında Kubaba Sunağı yapı türü Anadolu Demir Çağı arkeolojisinde daha önce karşılaşılmamış bir yapı türüdür.

Hitit çöküşünden yaklaşık 600 yıl sonra Oluz Höyük'ün Phryg Krallığı Dönemi'nde önemli bir dinsel merkez olmaya başladığını işaret eden en önemli yapı Kubaba Sunağı'dır. MÖ 600 yıllarında inşa edildiği anlaşılan sunağın yerleşmenin o dönemdeki en yüksek noktasına yapılmış olduğu gözlenmektedir. Kubaba Sunağı batı ve doğusundaki statik amaçlı inşa edilmiş uzantıları olmadan düşünüldüğünde, ana plan şeması olarak kareye yakın dikdörtgen biçiminde masif bir yapıdır. Kubaba Sunağı ve yakın çevresinde 2010 döneminden itibaren geliştirilen kazılarda yapıyı işlevlendirmemize yardımcı olan taştan şekillendirilmiş Kubaba heykelciği parçası⁷² dışında, çok sayıda dinsel bulgu ele geçmiştir. Bunlar içinde kamçılı kırbaçlara ait olduğunu düşündüğümüz delinmiş phalanks, knucklebone ve astragaloslar⁷³ dikkat çekmektedir. 2021 döneminde sunağın güneybatısında bulunan kemikten biçimlendirilmiş şahin idolünün adak olarak bırakılmış olduğu anlaşılmaktadır.

---

⁷² Resim 1.9.-Şekil 1.2.-1.3.

⁷³ Resim 1.20.-1.21.-1.22.-1.23.-1.24.-1.25.-1.26.-1.27.-1.28.-1.29.-1.30.-1.31.

KAYNAKÇA

- Acarkanlı, Eylül. *Kybele Kültü*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Bitirme Tezi, 2019.
- Akurgal, Ekrem. *Phrygische Kunt*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1955.
- Altunay, Erhan. *Paganizm I*. İstanbul: Destek Yayınları, 12. Basım, 2018.
- Bayladı, Derman. *Dinler Kavşağı Anadolu*. İstanbul: Say Yayınları, 1998.
- Berndt-Ersöz, Susanne. *Phrygian Rock-cut Shrines : Structure, Function, and Cult Practice*. Leiden: Boston, 2006.
- Bittel, Kurt. *Das hethitische Felsheiligtum Yazilikaya*. Berlin: Mann, 1975.
- Bozok, Nevra. *Anatanrıça Kybele'nin Frig Dönemi İkonografisi ve Özgün Baskı Resimlerdeki Yorumu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Buluç, Sevim. "The Architectural Use of the Animal and Kybele Reliefs Found in Ankara and Its Vicinity Source" 7/3/4 (1988), 16-23.
- Çapar, Ömer. "Anadolu'da Kybele Tapınımı" 29/1/4 (1978), 191-210.
- Çiftçi, Şeyma. "Levant Bölgesi Neolitik Çağ Taş İnsan İnsan Figürinleri: Anlamsal, Bağlamsal ve Etnoarkeolojik Değerlendirmeler" 10 (2019), 1-40.
- Çomak, Rukiye. "Ana" Tanrıça Kültünün Pessinus'dan Roma'ya Gidişi - Antik Kaynaklar, Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında-. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2022.
- Darga, Muhibbe. *Eski Anadolu'da Kadın*. İstanbul: Acar Matbaacılık Tesisleri, 1984.
- Dönmez, Şevket. "Kutsal Kent Oluz Höyük: Pers Ma'bedi, Kubaba Kutsal Alanı ve Med Sunağı". Arkeolojihaber, 2024. Erişim Tarihi:23.05.2024
https://www.youtube.com/watch?v=2Q2KC26qPgA&t=3057s&ab_channel=arkeolojihaber
- Dönmez, Şevket. "Oluz Höyük: Kuzey-Orta Anadolu'nun Krali Pers Merkezi". *Güneş Karadeniz'den Doğar. Sümer Atasoy Armağanı/Lux ex Ponto Euxino. Studies Presented in Honour of Sumer Atasoy*. 103-140. Ankara, 2013.
- Dönmez, Şevket. *Orta Anadolu Geç Demir Çağı Boya Bezekli Çanak-Çömleği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Dönmez, Şevket. *Context and Connection. Studies on the Archaeology of the Ancient Near in Honour of Antonio Sagona*. ed. A. Batmaz/G. Bedianashvili/A. Michalewicz/A. Robinson. 205-230. Leuven, 2018.
- Dönmez, Şevket - Naza Dönmez, E.Emine. "Amasya - Oluz Höyük Kazısı 2007 Dönemi Çalışmaları: İlk Sonuçlar", 397-398.
- Dönmez, Şevket - Yurtsever Beyazıt, Aslıhan. "Oluz Höyük Kazı ve Araştırmalarına Dair Değerlendirmeler". *Colloquium Anatolicum* 15 (2016), 141-151.
- Erdan, Emre. *Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu'da Frig Kültür Etkileri*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.

Hoşgören, M. Yıldız. "Marn". 2024. Erişim Tarihi:25.05.2024
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Marn>

Karahan, Günay. *Bithynia Bölgesi'nde Kybele Kültü*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018. Erişim Tarihi:08.10.2024
file:///C:/Users/imran/OneDrive/Masa%C3%BCst%C3%BC/509016.pdf

Kortanoğlu, R. Eser - Barut Kemirtlek, Ferda. "Antik Kastabala Kenti Kuzey Kilise Üzerine Gözlemler: Uzam, Mekan ve Anlamsal Üretim Döngüsü" 23 (2020), 261-288.

Oral, Ebru. "Anadolu'da Ana Tanrıça Kültü". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/8 (2014), 154-164.

Özkan, Elif Burcu. *Antik Literatürden Örneklerle Akdeniz Dünyasında Kybele Kültü Sencer Şahin Anısına Yazılar*. İstanbul: Yaylacılık Matbaacılık, 2016. Erişim Tarihi:07.11.2024
file:///C:/Users/imran/OneDrive/Masa%C3%BCst%C3%BC/ANA_TANRICA_KULTUNUN_PE SSINUS_DAN_ROMA.pdf

Polat, Gamze. *Thrakia'da Ana Tanrıça Kültü*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Roller, Lynn E. *Ana Tanrıça'nın İzinde / Anadolu Kybele Kültü*. çev. Betül Avunç. Homer Kitapevi ve Yayıncılık, 1. Basım, 2004.

Roller, Lynn E. *Anadolu Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*. çev. Betül Avunç. İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım, 2013.

Roller, Lynn E. *Kültür Envanteri*. 1999. Erişim Tarihi:08.08.2024
https://kulturenvanteri.com/tr/yer/kalehisar-kalesi/kalehisar_01/

Roosevelt, Christopher H. *The Archaeology of Lydia From Gyges to Alexander*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2009.

Saba, Mona. *Zerdüşt Dini'nin Anadolu Yayılımı: Oluz Höyük Geç Demir Çağı Bulguları Işığında*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.

Taşdemir, Aras. *Kybele Kültü'nün Geçmişten Günümüze Çağdaş Sanata Yansıması*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Ünan, Serdar. "Kütahya Müzesinde Bulunan Bir Grup Kybele Heykelciği". *Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, 2017. Erişim Tarihi:07.11.2024
file:///C:/Users/imran/OneDrive/Masa%C3%BCst%C3%BC/Kutahya_Muzesinde_Bulunan_Bir_Grup_Kybel.pdf

Yücel, Çağatay. "Tarih Öncesi İnsan Biçimli Figürinler Hakkında Genel Bir Değerlendirme" 21 (2018). Erişim Tarihi:26.09.2024 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1716471>

Wikipedia. "Tüf". 2024. Erişim Tarihi:26.09.2024 <https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCf>

EKLER

EK-1: FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Oluz Höyük Kubaba Sunağı Taş Türü Tespit Çalışması

Fotoğraf 2: Oluz Höyük Kubaba Sunağı Taş Türü Tespit Çalışması

